

TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER VAKFI
TOPLUMBİLİM VE PAZARLAMA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (Erivan) - HASA

Ermenistan ve Türkiye Vatandaşları Karşılıklı Algılama ve Diyalog Projesi

RAPOR

Dr. Ferhat Kentel
Dr. Gevorg Poghosyan

Erivan-İstanbul, 2005

Bu araştırma:

Küresel Barış Merkezi
Amerikan Üniversitesi • Washington, D C

Mali katkılarıyla gerçekleştirilmiştir

Katkıları için Açık Toplum Enstitüsü-Türkiye ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkürler

Ermenistan ve Türkiye Vatandaşları Karşılıklı Algılama ve Diyalog Projesi

**Ermenistan ve Türkiye Vatandaşları
Karşılıklı Algılama ve Diyalog Projesi**

**TESEV Yayınları
ISBN: 975-8112-53-8**

**BASIM YERİ : PRINTCENTER
Tel: 0212 282 41 90-91 Faks: 0212 280 96 04**

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Kitabın hiçbir bölümü, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan, hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

COPYRIGHT © NİSAN 2005 TESEV

**TESEV
BANKALAR CADDESİ NO:2 KAT:3
MİNİNERVA HAN, KARAKÖY 34425
İSTANBUL
TEL:+90.212.292.89.03 PBX
FAX:+90.212.292.90.46
info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr**

**Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir ve
bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle
bire bir örtüşmeyebilir.**

**Bu kitabın yayımlanmasında katkılarından ötürü Açık Toplum Enstitüsü-Türkiye'ye ve
TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkürü borç biliriz.**

TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER VAKFI
TOPLUMBİLİM VE PAZARLAMA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (Erivan) - HASA

Ermenistan ve Türkiye Vatandaşları Karşılıklı Algılama ve Diyalog Projesi

Proje Direktörleri:
Dr. Ferhat Kentel
Dr. Gevorg Poghosyan

Yayına Hazırlayan:
Volkan Aytar
(TESEV)

Çeviriler ve Yayına Ön Hazırlık:
Derya Demirler
Sinan Erensü
Defne Över
(TESEV)

Erivan-İstanbul, 2005

Bu araştırma:

Küresel Barış Merkezi
Amerikan Üniversitesi • Washington, D C
Mali katkılarıyla gerçekleştirilmiştir

Katkıları için Açık Toplum Enstitüsü-Türkiye ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkürler

Küresel Barış Merkezi **Amerikan Üniversitesi • Washington, D C**

Amerikan Üniversitesi'nin küresel eğitim yönelimini izleyen ve üniversite çapında bir merkez olan *Küresel Barış Merkezi (Center for Global Peace)*, sürdürülebilir bir dünya düzeni içinde barış çalışmaları ve anlayışına yönelik inisiyatiflere ve programlara bir çatı sağlamak amacıyla 1996 yılında kuruldu. Dağılımları halinde şiddete ve toplumsal tedirginliğe yol açabilecek olan toplumsal, siyasi, kültürel, ekonomik ve vatandaşlık yapıları arasındaki yerel, ulusal ve küresel bağlantıları daha iyi anlama çabası güden Küresel Barış Merkezi; barış, uyuşmazlık çözümü ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çok disiplinli ve kültürler-aşırı çok çeşitli yaklaşımların analizine yönelik bir zemin olanağı sağlar.

Merkez, üniversite bünyesindeki aydınlar ve Amerikan Üniversitesi Uluslararası Barış ve Uyuşmazlık Çözümü Bölümü'yle birlikte; akademide, öğretimde, siyaset analizinde ve sosyal hizmetlerde yeni fikirlerin üretilmesini üstlenmiştir. Etkinlikleri arasında Türkiye ve Kafkaslar'da İkincil Diplomasi Programı yer almaktadır:

- Türkiye ve Kafkaslar İkincil Diplomasi Programı – Ermeniler ve Türkler ile Ermeniler ve Azeriler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini destekleme amaçlı ve uzun erimli bir proje olan Türkiye ve Kafkaslar İkincil Diplomasi Programı; ilişki kurma ve karşılıklı anlayışı ileriye taşıma hedefi doğrultusunda sivil toplumla birlikte hareket eder; resmi diplomatik çabaların başarısına vesile olacak bir atmosferi yaratmak amacıyla pratik işbirliği alanlarını destekler. Küresel Barış Merkezi, bölgedeki 40 partner sivil toplum kuruluşunun eğitilmesi amacıyla kapasite oluşturulması, proje geliştirilmesi ve sürecin kolaylaştırılması rollerini üstlenir.

4400 MASSACHUSETTS AVE, NW WASHINGTON, DC 20016-8123
TEL: +1 202-8855988/895-1328 FAKS: +1 202-8855989

<http://www.american.edu/cgp>

İçindekiler

GİRİŞ.....	1
INTRODUCTION.....	3
ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI	5
METODOLOJİ.....	5
I. DEMOGRAFİ	8
II. BİLGİ.....	10
Coğrafya.....	10
Siyasi Düzen/Din.....	11
Tarih.....	13
Dış İlişkiler	15
Başarılar	16
III. TUTUMLAR	19
İlişkiler	19
Demokratik Gelişmişlik.....	26
İmajlar ve Stereotipler	26
IV. ÖNCELİKLER.....	33
V. SONUÇ.....	37
CONCLUSION.....	41
Ek 1 Anket- Ermenistan	45
Ek 2 Anket- Türkiye	58

ERMENİSTAN VE TÜRKİYE VATANDAŞLARI KARŞILIKLI ALGILAMA ve DİYALOG PROJESİ

GİRİŞ

Ermeniler ve Türkler arasındaki tarihsel ilişkiler ya da "Ermeni Sorunu" etrafında dönen tartışmalar son yıllarda çeşitli Avrupa ülkelerinde ve ABD'de önemli bir mesele haline gelmeye başladı. Ermeni-Türk ilişkileri sorununa uluslararası ilginin artması; Türkiye ve Ermenistan arasındaki meselenin akliselim dahilinde tartışılmasının hem gerekli hem de zorunlu olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Türkiye'de "Ermeni sorunu" birbiriyle ilintili iki mesele kümesi oluşturmaktadır. Bunlardan ilki, Türk toplumunun bazı kesimleri tarafından daha fazla şeffaflığın talep edilmesidir. Bu talep, Türk ve Ermeni toplulukları arasında diyalogu ilerletme inisiyatifini olduğu kadar Türkiye'deki kalıplaşmış tarih anlayışının yeniden değerlendirilmesi girişimini de cesaretlendirmektedir. Her iki ülkede de görülen bir diğer sorun ise, giderek gündemi daha fazla işgal eden Ermeni sorununun, ulusal kimliğin yeniden teyidini ve içe kapalı bir ulusal siyasanın oluşturulmasını besleyen tepkisel eğilimleri ateşliyor olmasıdır. Ermenistan'da ise, iki ülke arasındaki ilişki üzerine yürütülen tartışma Türkiye hükümeti tarafından 1915 Osmanlı Türkiyesinde Ermenilerin öldürülmesinin bir soykırım olduğunun müzakere edilmesi ve tanınması beklentisiyle sınırlandırılmaktadır.

Türkiye'de ve Ermenistan'da "Ermeni Sorunu" her iki ülkenin tarihsel ve toplumsal dinamiklerine bağlıysa da, bu Türkiye-Ermenistan arası ilişkilerden ve Ermenistan ile Türkiye'de ulusal kimliğin oluşum aşamalarından tamamen bağımsız değildir. Bir başka deyişle her iki ülkedeki "Türk" ve "Ermeni" sorunları karşılıklı olarak oluşturulmuş ve her iki taraf tarafından beslenmiştir. Diyalog eksikliği ve bunun yarattığı önyargılar nedeniyle iki ülke her iki tarafın da yararına olacak, normal seyahat ve ticaret ilişkilerini de içerecek bir işbirliği geliştirememiştir.

Berlin Duvarı'nın 1989'da iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesini simgeleyen yıkılışı Doğu Avrupa'nın ve eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinin kapsamlı bir yeniden yapılanmasına önyak olmuştur. Birbiri ardına gelen yeniden yapılanma ve reform dönemi; eski komünist ülkelerin ötesinde yankı bulan etkilere sahiptir. Türk-Ermeni sorununu daha geniş bir jeopolitik ve ekonomik geçiş dönemi bağlamına yerleştirmek, söz konusu meselelerin çok boyutluluğunu ve karmaşıklığını ortaya koymaktadır.

Ermenistan ekonomisindeki değişim ve Ermenilerle komşuları Azeriler arasındaki Karabağ gerilimi, Türkiye'nin iç ve uluslararası sorun ve politikalarıyla kesişmektedir. Bir yandan Türk toplumunun ulusal kimlik ve toplumsal hafıza sorunu mücadele alanı olmaya devam ederken, diğer yandan bölgedeki jeo-stratejik denge sorunu; Ermenistan ve Türkiye arasında dostluk, güven ve ticaretin gelişmesinin önündeki engelleri daha da arttırmaktadır.

Karşılıklı çıkarlar ve her iki ülkeyi bölen gerilimler ağına rağmen; diyalog, bu sorunların çözümünde atılacak en önemli ilk adım olarak durmaktadır. Her iki ülkenin diğerine dair ilgisinden bahsedebiliyorsak da, Türkiye ve Ermenistan arasındaki haber ve bilgi akışı karşılıklı önyargılar tarafından tahrif edilmiştir. Bazı önyargılar iki ülke halkı dışında, doğrudan olmayan kanallar aracılığıyla yeniden üretilip, alevlendirilmekte; yani yerel gerçekliklerden kopuk üçüncü taraflar bu iki halk arasındaki yanlış anlamaların sürmesine neden olmaktadır.

Eğer iki ülke arasında rahat bir ilişki kurulabileceyse, bu yoldaki ilk adım şeffaflığın artırılması suretiyle önyargılarla mücadele etmek olacaktır. Bu hedeflere ulaşabilmek için, her iki kesim de diğerini daha iyi anlamak için çalışmalıdır. Dolaylı aktörler daha az etkili olmaya başladıkça; dışardan grupların müdahalesi olmaksızın her iki taraf birbirini doğrudan tanıyacak ve anlayabilecektir.

Söz konusu uluslararası bağlar kurulmaya başladıkça; toplumsal düzeyde karşılıklı "kabul" ve "tanıma" daha mümkün hale gelecektir. Aynı zamanda, Türkiye'de yaşayan Ermeniler ve Türkler arasındaki diyalogun uluslararası seviyede olumlu şekillerde yankı bulması da muhtemeldir. Çeşitli katmanlarda kurulacak bir diyalog karşılıklı önyargıların üretilmesiyle mücadele etmek anlamında önemli bir adımdır.

Yukarıda açıklanan amaçlar ve hedefler doğrultusunda ve Türk ve Ermeni araştırmacıların inisiyatifiyle özellikle Türkiye ve Ermenistan'daki karşılıklı algılara odaklanan bu keşif projesini gerçekleştirdik.

Çalışmamızın bulgularının bu algıların bütün bir görüntüsünü sunmaktan uzak olduğunun farkındayız. Ayrıca, ihtilafın tarihsel nedenlerini derinlikli bir biçimde anlamak ve uzlaşmaya yönelebilmek için, amacımıza doğru ilk adımları atmaya başlamamız gerektiğini de biliyoruz. Bu araştırmanın bulguları kolay çözümlere işaret etmiyor. Sunulan bilgiler tüm okurları memnun da etmeyebilir. Bulgularımız sorunun siyasi tartışmalarına kolaylıkla dahil edilemeyebilir. Ama bu araştırmayı yürütürken bilimsellik ve karşılıklı güven ilkelerine sadık kaldık ve bulguların Türkiye ve Ermenistan halkları arasında süregiden diyaloga daha bütünlüklü bir bilgi desteği sağlayacağına olan inancımızı koruduk. Tüm zorluklara rağmen projenin gerçekleştirilmesinde Türkiyeli ve Ermenistanlı araştırma ekiplerinin gösterdiği ortak çaba iki ulus arasında işbirliğinin mümkün olduğunu teyid etmektedir.

TURKISH-ARMENIAN CITIZENS MUTUAL PERCEPTION AND DIALOGUE PROJECT

INTRODUCTION

The debates surrounding historical relations between Armenians and Turks or the "Armenian question," have become an important issue in various European countries and the USA in recent years. This increasing international attention to the question of Armenian-Turkish relations has made it clear that the sound discussion of this issue in Turkey and Armenia is both necessary and obligatory.

In Turkey, the "Armenian question" has generated two interrelated sets of issues. The first aspect is the demand for greater transparency by some segments of Turkish society. Among intellectuals, this demand has spurred initiatives for a re-evaluation of Turkey's accepted history, as well as a drive to foster dialogue between Turkish and Armenian communities. The second issue, seen in both countries, is that the increasing prominence of the Armenian question has also triggered reactionary tendencies feeding into the reaffirmation of national identity and the formation of an inward-looking national polity. In Armenia the discussion of relations between the two countries is limited by the expectation that the current government of Turkey discuss and acknowledge as genocide the killing of Armenians in Ottoman Turkey in 1915.

The "Armenian question" in Turkey and in Armenia is of course rooted in the particular historical and social dynamics of each country. However this issue has not developed over the last many decades completely independent of relationship between Turkey and Armenia and the phases of national identity formation that Armenia and Turkey have undergone throughout their history. In other words, the "Turkish" and "Armenian" questions that exist in both countries are mutually constituted and fed from each side. Due to the lack of dialogue and resulting prejudices, the two countries have failed to develop a mutually beneficial relationship of cooperation, including normal travel and trade relations.

The end of the bi-polar world order, symbolized by the fall of the Berlin Wall in 1989, led to massive restructuring in Eastern Europe and the republics of the former Soviet Union. The ensuing period of reconstruction and reformation had created effects that reverberated well beyond the former communist countries. Placing the Turkish-Armenian question within the larger context of geopolitical and economic transition reveals the complexity and multi-dimensionality of the issues at stake.

Armenia's economic transition and the Karabagh conflict between Armenians and neighboring Azeris intersect with Turkey's domestic and international problems and policies. As Turkish society continues to struggle with issues of national identity and social memory, the question of geo-strategic balance in the region contributes to the myriad obstacles to the development of friendship, trust and trade between Turkey and Armenia.

Despite the numerous interests and conflicts that divide these two countries, dialogue remains the most important first step towards a solution to these problems. Although each country is very much concerned with the other, the level of knowledge and information that passes between Turkey and Armenia is minimal. And the information that does cross the physical and political borders is often distorted by mutual prejudices. Such prejudices are further reproduced and

exacerbated through indirect channels outside the societies of the two countries; that is to say, third party groups that are outside of the local realities effectively perpetuate the misunderstandings between these societies.

If a comfortable relationship between these two countries is to be established, the first step will be to combat the perpetuation of prejudices through promotion of greater transparency. To achieve these aims, both parties must work to better understand the other. It is important that both sides communicate with each other directly, without the intervention of outside groups.

As these international ties become established, "acceptance" and "recognition" will become more possible at the societal level. Dialogue between Turkish and Armenian communities within Turkey has the potential to reverberate in positive ways at the international level. The establishment of dialogue at multiple levels is an important step in combating the mushrooming of mutual prejudices.

In line with the goal of increased understanding explained above, and as an initiative coming from Turkish and Armenian researchers, we carried out this exploratory project focusing specifically on mutual perceptions in Turkey and Armenia.

We know that the findings of our research are far from giving a complete image of these perceptions. We know also that, in order to understand deeply the historical reasons of the conflict and move toward reconciliation we must take first steps together towards our goal. The results of this study do not point to any easy answers; the information we gathered may not be pleasing to all readers or easy to incorporate into political discussions of the issue. But in doing this research we have remained true to the principles of science and trust that the results will more fully inform the ongoing dialogue between the people of Turkey and Armenia. Despite the challenges of this project, the joint effort made by the Turkish and Armenian teams testifies to the fact that cooperation between the nations is possible.

ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI

Proje Türkiye ve Ermenistan'da aşağıdaki noktaları incelemek üzere (Aralık 2002-Ocak 2003 arasında) eşzamanlı olarak yürütüldü:

- Bilgi/bilgi eksikliği dereceleri ve her iki toplumun birbirleri hakkında sahip oldukları önyargılar
- İki toplumun karşılıklı algıları ve "farklılıklar" (olumsuz ve olumlu anlamda)
- Ortak paydalar (kültürel ve siyasal değerler)
- Ermenistan ve Türkiye vatandaşlarının birbirlerinden, devletten, toplumdan ve medyadan beklentileri

METODOLOJİ

Veri toplanması nicel (quantitative - anket çalışması aracılığıyla gerçekleştirilen yüzyüze görüşmeler) yöntem aracılığıyla edinildi.

Anket çalışması Türkiye ve Ermenistan'da ülke çapında yürütüldü. Karşılaştırma olanağı sağlamak için yerel sorunları yansıtmak amacıyla farklı sorulara yer verildiği gibi aynı sorular da (yerel bağlama uyarlanarak) kullanıldı.

Araştırmanın altyapısı (anketlerin tasarım ve basımı, görüşmeler ve SPSS kullanarak yürütülen nicel çözümleme) Türkiye'deki Sosyal Araştırmalar Merkezi (S.A.M.) ve Ermenistan'da bulunan Toplumbilim ve Pazarlama Araştırmaları Merkezi-*Sociological and Marketing Research Center* (HASA) tarafından yürütüldü.

Türkiye'de 1200 kişiden oluşan örnekleme çok aşamalı tabakalandırılmış rastlantısal örnekleme yöntemi aracılığıyla belirlendi. Böyle bir örneklemin standart sapması %95, güven aralığıysa % \pm 2.8 olarak hesaplandı.

Örnekleme, Türkiye'nin 18 yaş ve üstü kentli nüfusunu temsil ediyor ve iki tabakalandırma kriterine dayanıyor:

1. Coğrafi bölgelere göre dağılım
2. Kent ve metropol alanlarına göre dağılım.

Birincil örneklem birimi metropoller için (üç büyükşehir; İstanbul, Ankara, İzmir) "mahalleler" ve yedi coğrafi bölgede yer alan diğer kentsel alanlar için "ilçeler"dir. Bu birimler, büyüklüğüyle orantılı olasılıkla örneklem oluşturma yöntemi (*Probabilities Proportionate to Size-PPS*) aracılığıyla seçildi. Aynı yöntem (PPS) bir sonraki aşamada, metropol olmayan muhitlerde "mahalleler"i belirlemek için de kullanıldı. Bunu, her mahallede sokakları basit raslantısal örneklem oluşturma yöntemiyle belirleme ve her sokakta hanehalklarını belirlemek için sistematik örneklem oluşturma yöntemi izledi. Her aşamada raslantısallık kriteriyle uyumlu bir biçimde genel nüfus ve örneklem arasında demografi ve coğrafya gözetilerek genel uyum elde edildi.

Örneklemin dağılımı (18 yaş ve üstü) Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayımlanan, 1999 seçimlerinde kayıtlı seçmen sayısı verisine dayanmaktadır. Her kategoride seçilen ilçe sayısı her mahalle için 10 görüşme ve her ilçe için 20 görüşme olarak hesaplandı. Böylece her ilçe için iki mahalle seçildi.

Alan çalışması 34 il ve 68 ilçede yürütüldü. Son kontrol Sosyal Araştırmalar Merkezi'nde (SAM) yapıldı ve 1219 görüşmenin analizde kullanılması için onaylanmasıyla sonuçlandı.

Türkiye Kentli Nüfus Temsili Örneklemi 1219 Katılımcı

Bölge	Şehirler	Örneklem Büyüklüğü	Bölge	Şehirler	Örneklem Büyüklüğü
Büyükşehirler	İstanbul	290	İç Anadolu (Ankara dışında)	Konya	39
	Ankara	102		Yozgat	19
	İzmir	70		Karaman	20
Akdeniz	Adana	41		Eskişehir	19
	Antalya	41	Kayseri	19	
	İçel	39	Karadeniz	Samsun	20
	Maraş	20		Trabzon	21
Doğu Anadolu	Erzurum	25		Kastamonu	19
	Malatya	23		Zonguldak	18
	Elazığ	19	Tokat	20	
	Bitlis	9	Bolu	10	
Ege (İzmir dışında)	İzmir	40	Marmara (İstanbul dışında)	Bursa	60
	Manisa	19		Kocaeli	20
	Aydın	20		Sakarya	20
	Denizli	20		Bilecik	21
Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	18	Tekirdağ	21	
	Adıyaman	17			
	Urfa	20			
	Diyarbakır	20			
Toplam					1.219

Ermenistan'da ulus çapında yürütülen sosyolojik araştırma, son genel nüfus sayımı (2001) verilerine dayanan bölgesel orantılı örneklem kullanılarak oluşturuldu. (www.armstat.am adresinden temin edilebilir.)

Ermenistan'da ulus çapında oluşturulan örneklem Ermenistan'daki 10 vilayeti (marz) buna ek olarak yeni idari-arazi bölünmesine göre Erivan vilayetini de kapsıyor. Cumhuriyetin 48 kent yerleşimi ve 924 kırsal yerleşim olmak üzere 972 yerleşim bölgesi vardır.

Görüşme yaptığımız kişileri çok aşamalı tabakalandırma örneklem oluşturma tasarımıyla belirledik. Ermenistan, vilayet (marz) temelinde kentsel nüfusa göre tabakalandırıldı. İl birincil örneklem alanımızda (Primary Sampling Areas) 1000 görüşmeyi her bölgedeki nüfus dağılımına orantılı olarak gerçekleştirdik.

Ermenistan Kentli Nüfus Temsili Örneklemi 1000 Katılımcı

Bölge	Şehir	Örneklem Büyüklüğü
Erivan	1. Erivan şehri	329
	2. Gyimri	75
Shirak	3. Artik	25
Lori	4. Vanadzor	96
Armavir	5. Echmiadzin	25
	6. Metzamor	50
	7. Hrazdan	25
Kotajk	8. Charentsavan	25
	9. Egvard	25
	10. Ararat	25
Ararat	11. Artashat	25
	12. Vedi	25
Aragatzotn	13. Ashtarak	25
	14. Talin	25
	15. Gavar	25
Gegharkunik	16. Vardenis	50
	17. Chambarak	25
Sjunik	18. Kapan	25
	19. Dilijan	25
	20. Idjevan	25
Vayots Dzor	21. Yeghnadzor	25
Toplam		1000

Görüşmeler toplam 85 örneklem biriminde yürütüldü.

Hanehalkı rasgele rota tekniğiyle (random route technique) seçildi (anketörler başlangıç biriminden ya da "yıldız prensibi"ne göre başlangıç noktasından hareketle en yakın sokağa yöneliyordu). Bütün hanehalkı içinde sadece bir yetişkin katılımcı (18 yaşında ya da 18 yaşından büyük) Kish yöntemiyle rasgele seçildi. Bütün görüşmeler, katılımcının evinde yüz yüze görüşme yöntemiyle yürütüldü. Katılımcıların hepsi Ermenistan vatandaşıydı ve görüşme yapılan ev/apartman dairelerinde ikamet ediyorlardı. Görüşmecilerin kontrolleri, görüşmelerin %15'i üzerinden rasgele yapıldı. Bu büyüklükte bir örneklemin hata payı (+-) %3'tür.

I. DEMOGRAFİ

Cinsiyet	Türkiye		Ermenistan	
	Frekans	%	Frekans	%
Erkek	629	51,6	456	45,6
Kadın	590	48,4	544	54,4
Toplam	1219	100,0	1000	100

Kaç Yaşındasınız ?	Türkiye		Ermenistan	
	Frekans	%	Frekans	%
18-29 yaş	425	34,9	237	23,7
30-44 yaş	503	41,3	301	30,1
45-59 yaş	218	17,9	264	26,4
60 ve üstü yaş	73	6,0	198	19,8
Toplam	1219	100,0	1000	100,0

Türkiye örnekleminin yaş ortalaması 36,4'tür ve yaş ortalaması 43,5 olan Ermenistan örnekleminde daha düşüktür.

En son mezun olduğunuz okul nedir?	Türkiye		Ermenistan	
	Frekans	%	Frekans	%
Okuma yazma bilmiyor	28	2,3	2	0,2
Okur yazar (herhangi bir okulu bitirmemiş)	37	3,0		
İlkokul mezunu	472	38,7	33	3,3
Ortaokul mezunu	170	13,9	395	39,5
Lise mezunu	336	27,6		
Meslek Lisesi Mezunu	25	2,1	245	24,5
Üniversite mezunu	144	11,8	319	31,9
Master/doktora derecesi var	7	0,6	6	0,6
Toplam	1219	100,0	1000	100,0

Eğitim seviyesi ortalaması Ermenistan örnekleminde Türkiye'ye göre daha yüksektir. Bunun sonucu olarak; Türkiye'de en fazla ilkokulu (5 yıl) bitirebilmiş olanların oranı %44 iken, Ermenistan'da buna denk düşen oran %33,5'tir. Türkiye'de üniversite mezunlarının oranı %11,8 iken, aynı oran Ermenistan'da %31,9'dur.

İşiniz ya da mesleğiniz nedir?	Türkiye		Ermenistan	
	Frekans	%	Frekans	%
Kamu ya da özel sektör yöneticisi, idareci, uzman (Türkiye'de bu kategoriye öğretmen ve akademisyenler de dahil)	53	4,3	6	0,6
Devlet memuru	37	3,0	71	7,1
Özel sektör- beyaz yakalı işçi	52	4,3	43	4,3
Kamu ya da özel sektörde işçi	160	13,1	71	7,1
Yüksek öğrenim mezunu serbest meslek çalışanı (avukat, doktor, mühendis)	12	1,0	57	5,7
Esnaf, zanaatkar, küçük tüccar	161	13,2	47	4,7
Öğretmen (Ermenistan)			62	6,2
Entelektüel alanda çalışan ¹ (Ermenistan)			11	1,1
Ev kadını	428	35,1	150	15,0
Öğrenci	74	6,1	67	6,7
Emekli	118	9,7	175	17,5
Gelir sahibi ama çalışmıyor (ev sahibi, yatırımcı, vd.)	4	0,3	40	4,0
Düzensiz işler	43	3,5	32	3,2
İşsiz	56	4,6	168	16,8
Diğer	21	1,7		
Toplam	1219	100,0	1000	100,0

Ermenistan'da kamu sektörü çalışanlarının, emeklilerin ve işsizlerin oranı daha önemli görünürken Türkiye'de esnaflar ve ev kadınları önemli gruplar olarak ortaya çıkmaktadır.

Evinizin toplam aylık geliri yaklaşık olarak aşağıdaki dilimlerin hangisine girmektedir?	Türkiye		Ermenistan	
	Frekans	%	Frekans	%
Herhangi bir gelirimiz yok	-	-	99	9,9
50 \$'dan az	-	-	447	44,7
51-100 \$ arası	128	10,5	272	27,2
101-200 \$ arası	415	34,0	113	11,3
201-350 \$ arası	357	29,3	20	2,0
351-500 \$ arası	171	14,0	9	0,9
501-750 \$ arası	84	6,9	3	0,3
751-1000 \$ arası	28	2,3	-	-
1000 \$'dan fazla	23	1,9	-	-
Toplam	1206	98,9	963	96,3
Cevap vermesi zor / Belli değil	13	1,1	37	3,7
Toplam	1219	100,0	1000	100,0

Ermenistan'da gelir düzeyi Türkiye'ye oranla oldukça düşüktür.

1 Bu kategori altına, entelektüel alanlarda çalışan, yüksek eğitim düzeyine sahip, akademisyen, profesör, sanatçı, besteci ve bilim insanlarını yerleştirdik.

II. BİLGİ

Bu bölüm Türkiyeli ve Ermenistanlı katılımcıların; birbirlerinin ülkelerine dair, temel coğrafya, siyasi düzen, dış ilişkiler ve komşu ülkenin başarıları hakkındaki bilgileri gibi genel konulardaki farkındalıklarını gösteriyor.

Coğrafya

Aşağıdaki tablo ve şekil katılımcıların ülkelerin toprak büyüklüğüne ve nüfuslarına dair tahminlerini göstermektedir.

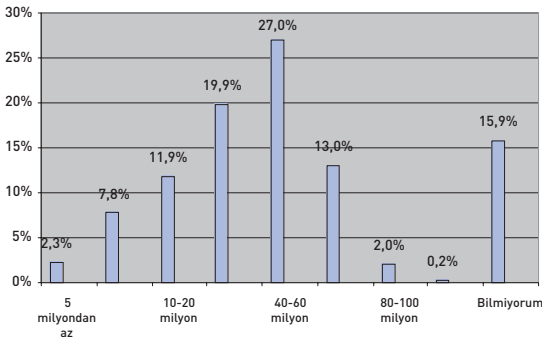
Tablo 1. Toprak büyüklüğü bakımından bugünkü Ermenistan'ı /Türkiye'yi nasıl değerlendirirsiniz?

	Türkiye	Ermenistan
Büyük bir ülke	52,4	7,2
Küçük bir ülke	4,2	39,8
Ne büyük ne de küçük bir ülke	41,0	18,5
Bilmiyorum	2,4	34,5

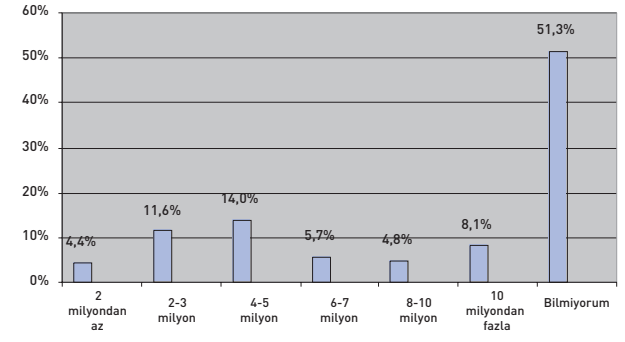
Tablo 1'de de görüldüğü gibi Ermenistanlı katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%52,4) Türkiye'nin büyük bir ülke olduğunu düşünürken, katılımcıların %41'inin fikrine göre Türkiye ne büyük ne de küçük bir ülkedir. Çok sayıda Türkiyeli katılımcı (%34,5) Ermenistan'ın günümüzdeki toprak bütünlüğüne dair herhangi bir fikir zikretmekte zorlanıyorsa da, geride kalanların büyük bir çoğunluğu Ermenistan'ın küçük bir ülke olduğunu düşünüyor. Bu durumda katılımcının soruyu cevaplarırken kendi ülkesiyle kıyaslama yaptığı düşünülebilir.

Şekil 1. Günümüzdeki Yaklaşık Nüfus

1.1 Türkiye

1.2. Ermenistan

Şekil 1.1 ve 1.2 Ermenistanlı ve Türkiyeli katılımcıların birbirlerinin ülke nüfusu hakkında son derece muğlak bir fikre sahip olduğunu açığa çıkarıyor. Yani, Ermenistanlı katılımcıların büyük bir kısmının Türkiye nüfusuna dair cevapları nispeten doğru aralığa -40-60 milyon- düşüyorsa da bu dağılımın geniş olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Aynı zamanda Türkiyeli katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%51,3) Ermenistan nüfusuna dair yaklaşık bir cevap vermekte zorlanıyor ve sadece %11,6'sı doğru cevap veriyor.

Katılımcıların birbirlerinin ülkeleri hakkındaki bilgi eksikliği anket sırasında yönlendirilen çok sayıda soruya verilen cevaplara da yansıyor.

Tablo 2. Türkiye'nin/Ermenistan'ın denize kıyısı var mıdır?

	Türkiye	Ermenistan
Evet	95,9	15,6
Hayır	0,9	44,1
Bilmiyorum	3,2	40,3

Tablo 3. Hangi deniz(ler)e?

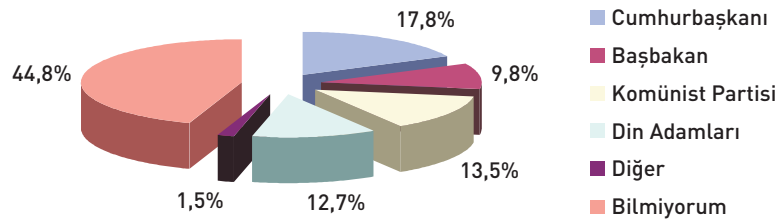
	Türkiye	Ermenistan
Karadeniz	82,7	45,4
Akdeniz	71,3	2,1
Ege Denizi	21,9	5,2
Hazar Denizi	6,6	29,4
Marmara Denizi	1,3	0,0
Bilmiyorum	3,0	17,0

Sonuç olarak Ermenistanlı katılımcıların çok büyük bir kısmı (%95,9) Türkiye'nin denize kıyısı olduğunu biliyorsa da ancak çok küçük bir kısmı Türkiye'nin kıyısı olan denizleri doğru adlandırıyor (bkz. Tablo 2 ve 3).

Gördüğümüz gibi Ermenistanlı katılımcılar Türkiye'nin Ege ve Marmara Denizi'ne kıyısı olduğunu dahi biliyor (sırasıyla %21,9 ve %1,3). Ayrıca tablolar, Türkiyeli katılımcıların daha az bilgiye sahip olduğunu gösteriyor: Katılımcıların %40,3'ü Ermenistan'ın denize kıyısı olup olmadığını bilmiyor ve her 6 Türk katılımcısından biri Ermenistan'ın Karadeniz'e ya da Hazar Denizi'ne kıyısı olduğundan emin görünüyor.

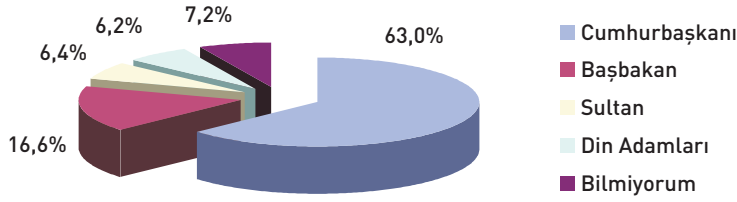
Siyasi Düzen/Din

Şekil 2. Ermenistan'da yönetimde kimin daha çok ağırlığı vardır?

Gördüğümüz gibi Türkiyeli katılımcıların yarıya yakını Ermenistan'ın yönetim biçiminden bihaber. Aynı zamanda bu soruyu cevaplayan katılımcıların çoğunluğu soruya doğru cevap veremiyor (%17,8). İkinci en büyük katılımcı grubunun (%13,5) Ermenistan'ın hala, şu anda Ulusal Meclis'te temsil dahi edilmeyen, Komünist Parti tarafından yönetildiğine emin olması da dikkat çekiyor. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin bugünkü imajları üzerinde SSCB döneminin süregelen etkisi göz önünde bulundurulduğunda böyle bir sonuç daha anlaşılabilir.

Şekil 3. Türkiye'de yönetimde kimin daha çok ağırlığı vardır?

Anket sonuçlarına göre Ermenistanlı katılımcıların da Türkiye'deki siyasi düzen hakkında eksiksiz bilgi sahibi olmadığı görülüyor: Katılımcıların çoğunluğu (%63), Şekil 3'te gösterildiği gibi hükümetin cumhurbaşkanının idaresi altında olduğunu düşünüyor. İlişki analizi Ermenistanlı katılımcıların bu konuya dair bilgilerinin eğitim düzeylerine çok da bağlı olmadığını gösteriyor. Yüksek eğitim görmüş Türkiyeli katılımcıların %30,6'sı bu soruyu doğru cevaplıyor, ancak katılımcıların doğru cevap verme oranı ilk, orta ya da lise eğitimi düzeyinde %16-17'lere düşüyor. Resmi eğitim almamış katılımcılarda Ermenistan'daki siyasi düzen hakkında bir fikri olmayanların oranı %62,2'ye ulaşıyor.

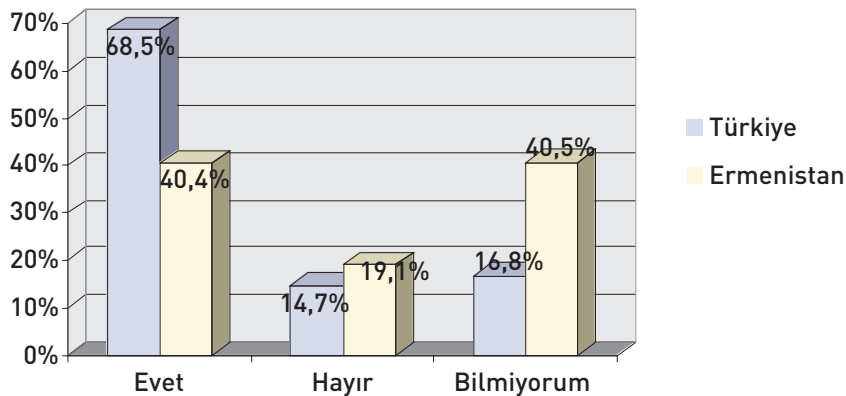
Ankette değinilen diğer alanlara kıyasla dini mensubiyet bilgisi katılımcıların en çok emin oldukları alandı.

Tablo 4. Ermenilerin/Türklerin çoğunluğu hangi dine mensuptur?

	Türkiye	Ermenistan
Budizm	0,0	1,2
Hıristiyanlık	0,0	54,6
İslam	99,2	1,3
Musevilik	0,0	16,8
Diğer	0,0	25,5
Bilmiyorum	0,8	0,6

Gördüğümüz gibi, Türkiye'den ve Ermenistan'dan katılımcıların çoğunluğu soruya doğru cevap veriyor. (Buna rağmen yaklaşık olarak her 6 Türkiyeli katılımcıdan 1'inin Ermenilerin dini mensubiyetinin Musevilik olduğuna inanıyor olması da çok şaşırtıcı.)

Şekil 4. Türkiye'de/Ermenistan'da resmi din var mı?

Buna karşılık, her iki ülkeden katılımcılar komşuları olan ülkede resmi dinin olup olmadığı sorusunu doğru cevaplamakta başarısızlar. Ermenistan'da katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%68,5) ve Türkiye'den katılımcıların %40,4'ü komşuları olan ülkenin laik olmadığına inandıklarını belirttiler (bkz. Şekil 4). Ermenistanlı katılımcıların gözünde Türkiye'nin, Türkiyeli katılımcıların gözünde Ermenistan'ın olduğundan daha "dindar" bir görüntüsü var.

Ayrıca, katılımcıların eğitim seviyesi arttıkça yanlış cevap verme eğilimlerinin artıyor olması da ilginçtir: Yükseköğretim mezunu Ermenistanlı katılımcıların %70,5'i ve ortaöğretim mezunu katılımcıların %67,1'i Türkiye'nin resmi bir dini olduğunu düşünmektedir.

Türkiye'de de benzer bir eğilimi gözlemlemek mümkündür, ancak oranlar daha düşüktür. Türkiye'de ortaöğretim mezunları arasında Ermenistan'ın resmi bir dini olduğuna inananların oranı %47, yükseköğretim mezunu katılımcıların oranı ise %46,5'tir. Yükseköğretim mezunu katılımcıların %22,9'u soruya doğru cevap vermiştir. Türkiye'de düşük eğitim seviyesinden katılımcılardan Ermenistan'ın laik olup olmadığını bilmeyenlerin sayısı %64,9'a ulaşmıştır.

Tablo 5. Ermenistan'ın/Türkiye'nin resmi dini hangisidir?

	Türkiye	Ermenistan
Budizm	0,0	1,8
Hıristiyanlık	0,3	67,9
İslam	99,1	1,0
Musevilik	0,3	21,5
Diğer	0,0	7,5
Bilmiyorum	0,3	0,2

Yukarıda bahsi geçen soruya olumlu cevap veren katılımcılardan resmi dinin hangisi olduğunun belirtilmesi istenmiş ve cevaplar daha önce verilen cevapların tekrarı şeklinde olmuştur (bkz. Tablo 5).

Tarih

Ermenistanlı katılımcıların büyük bir kısmı (%94,6) söz konusu iki halktan Ermeniler'in tarih sahnesine daha önce çıktığından eminken; Türkiyeli katılımcıların çoğunluğu (%60,4) Türklerin daha eski bir ulus olduğunu öne sürüyorlar. Aynı zamanda bu soruya tarafsız kalarak, Ermenilerin de, Türklerin de eski uluslar olduğunu belirten Türkiyeli katılımcılar görece olarak yüksek bir yüzdeye (%28,6) sahip.

Tablo 6. Hangisi daha önce tarih sahnesine çıkmış bir halktır?

	Ermenistan	Türkiye
Ermeniler	94,6	7,6
Türkler	0,7	60,4
İkisi de eski halklardır	4,7	28,6

Bizce böyle bir sonuç en az iki etken tarafından belirlenmiştir: a) nesnel-yani dünya tarihi ile ilgili farklı görüşlerin genel eğitime yansması, ve b) öznel-yani insanların kendilerine en uygun gelen bazı olguları algılama ve nakletme eğilimi.

Tablo 7. Aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı söylersiniz?

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bilmiyorum	
	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye
Türkler ve Ermeniler müzik, yemek zevkleri halk dansları gibi birçok yönden ortak bir kültüre sahiptir	74,2	42,7	22,4	39,7	3,4	17,6
20.yy.'ın başına kadar Türkler ile Ermeniler arasında herhangi bir çatışma olmamıştır.	0,6	37,7	97,7	34,4	1,7	28,0
Ermeniler Anadolu'nun bazı yerlerinde Türkler gelmeden önce de yaşıyorlardı.	97,3	61,3	0,5	15,3	2,2	23,4
Bugün Türkiye'de yaşayan Ermeniler Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye'ye geldiler	0,4	30,3	98,0	40,1	1,6	29,6
Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı başka yerlere göçe zorlandı.	97,9	47,5	1,3	27,8	0,8	24,7
1910'ların ikinci yarısında Anadolu'da yaşayan yüzbinlerce Ermeni öldürüldü ve ülke dışına sürüldü.	99,9	-	0,0	-	0,1	-
Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da yaşayan çok sayıda Türk ve Ermeni hayatını kaybetti	-	72,1	-	11,6	-	16,3
Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Ermeniler'e ait kiliseler ve sanat eserleri bulunmaktadır	97,4	80,3	1,1	6,2	1,5	13,5

Tablo 7'den elde ettiğimiz veri analizi Ermenistanlı katılımcıların iki ulus arasındaki tarihsel ilişkiler hakkında daha bütünlüklü bir bakışa sahip olduklarını gösterirken; Türkiyeli katılımcılar verilere göre bu konuya karşı daha tarafsız bir duruş alıyor gibi görünüyorlar.

Tablo 7'ye dayanarak aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

- Ermenistanlı ve Türkiyeli katılımcıların çoğunluğu Türk ve Ermeni halklarının müzik, folklor, yemek zevkleri gibi ortak kültür unsurlarına sahip olduğuna inanıyor. Aynı zamanda Türkiyeli katılımcılardan bu ifadeyi kabul etmeyenlerin yüzdesi oldukça yüksek (%39,7).
- Ermenistanlı katılımcıların büyük bir kısmı (%97,7) 20. yy.'ın başına kadar Türkler ile Ermeniler arasında herhangi bir çatışma olmadığı ifadesine katılmıyorlar. Türkiyeli katılımcıların %28'i konuyla ilgili bir fikri olmadığını söylerken; sadece 1/3'ü ifadeye katılmıyor.
- Her iki ülkeden de katılımcıların çoğunluğu Ermenilerin Türkler gelmeden önce Anadolu'da yaşadığını kabul ediyor ve bugün Türkiye'de yaşayan Ermeniler'in Türkiye'ye Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra geldiği ifadesini reddediyorlar (Ancak Türkiye'de %30'luk bir kesim ise bu yanlış tespiti katıldığını belirtiyor).
- Ermenistanlı katılımcılar Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni nüfusun büyük bir kısmının başka yerlere göç etmeye zorlandıklarından kesinlikle emin. Türkiyeli

- katılımcıların 1/4'ünden fazlası bu ifadeyi reddederken yarıya yakını da kabul ediyor.
- e) Ermenistanlı katılımcıların hemen hemen hepsi "1910'ların ikinci yarısında Anadolu'da yaşayan yüzbinlerce Ermeni öldürüldü ve ülke dışına sürüldü." ifadesini kabul ediyor. Türkiyeli katılımcılarda (ifade Ermeni ve Türk anket formlarında farklı versiyonlar halinde düzenlenmişse de) ise ortaya farklı bir görüntü çıkıyor: Çoğunluğu söz konusu dönemdeki çatışmalar nedeniyle her iki topluluktan da birçok Ermeninin ve Türkün hayatını kaybettiğini düşünüyor.
- f) Her iki kesim de Türkiye'nin çeşitli yerlerinde Ermeniler'e ait kilise ve sanat eserlerinin bulunduğunu kabul ediyor.

Dış İlişkiler

Katılımcıların komşu ülkelerinin temel dış ilişkilerine dair algılamalarını ortaya çıkarmak için katılımcılardan Türkiye ve Ermenistan'ın çeşitli ülkelerle ilişkilerini kötü, tarafsız, iyi derecelerinden birini kullanarak nitelendirmelerini talep ettik.

Tablo 8. Ermenistan'ın / Türkiye'nin aşağıdaki ülkelerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu tanımlar mısınız?

	Kötü İlişkiler		Ne iyi, ne kötü		İyi İlişkiler		Bilmiyor	
	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan
Ermenistan	82,8	-	15,3	-	0,3	-	1,6	-
Azerbaycan	1,4	35,3	3,3	15,8	95,0	15,5	0,3	33,5
Bulgaristan	19,0	7,0	38,2	19,6	20,8	28,6	22,0	44,8
Fransa	45,4	3,9	34,3	10,5	9,9	49,1	10,4	36,5
Gürcistan	2,1	17,3	29,3	17,7	64,3	21,0	4,3	44,0
Almanya	5,0	5,9	31,4	13,8	51,6	41,4	12,0	38,9
Yunanistan	48,6	5,7	27,4	10,9	9,8	46,5	14,2	36,8
İran	28,0	27,5	35,2	16,5	27,8	12,9	9,0	43,2
İsrail	13,1	11,3	38,4	13,0	33,2	34,7	15,3	40,9
Rusya	16,4	7,9	62,8	14,4	16,6	40,4	4,2	37,3
Türkiye	-	40,1	-	42,2	-	11,5	-	6,2
ABD	5,4	7,1	12,3	11,2	78,7	47,4	3,6	34,4

Ermenistanlı katılımcılara göre Türkiye'nin ilişkilerinin en kötü olduğu ülkeler Ermenistan, Yunanistan ve Fransa, ne iyi ne kötü olduğu ülkeler Rusya, İsrail ve Bulgaristan ve en iyi olduğu ülkeler Azerbaycan, ABD ve Gürcistan.

Türkiyeli katılımcılara göre ise, Ermenistan'ın ilişkilerinin en kötü olduğu ülkeler Azerbaycan ve İran, ne iyi ne kötü olduğu ülkeler Bulgaristan ve Gürcistan ve en iyi olduğu ülkeler Fransa, ABD ve Yunanistan. Türkiyeli katılımcılarının yarıya yakınının Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerini kötü ve ne iyi ne kötü olarak (%40,1 ve %42,2) nitelmesi de ayrıca kayda değerdir. Ayrıca Türkiyeli katılımcıların, Ermenistan'ın Türkiye'yle ilişkilerinin Azerbaycan'la ilişkisine kıyasla daha kötü olduğunu düşünmelerine de değinmek gerekir.

Bizce bu soruya verilen cevaplar katılımcıların komşu ülkenin dış ilişkileri hakkındaki gerçek bilgilerinden çok a) kendi ülkelerinin dış ilişkileri hakkında sahip oldukları bilgiler ve b) karşılıklı önyargular tarafından yönlendirilmiştir. İlk etken (a) belli bir ülkenin Türkiye'yle en iyi ilişkileri kurarken; Ermenistan'la en kötü ilişkiyi kuracağına dair katılımcı eğilimini ifade eder. Tersini için de söz konusu durum geçerlidir. İkinci etken (b) dinsel aidiyetin dış politikada en belirleyici etken

olduğuna dair katılımcı kanaatidir. Türkiyeli katılımcıların Ermenistan-İran ilişkilerinin neredeyse Ermenistan-Azerbaycan ilişkileri kadar kötü olduğuna inanmaları bu önyargı biçiminin önemli bir tezahürüdür. Ermenistan'ın diğer komşu ülkeler arasında en iyi ilişkilere sahip olduğu ülkenin İran olmasına karşın her 4 Türkiyeli katılımcıdan 1'i Ermenistan-İran ilişkilerinin kötü olduğunu düşünmektedir.

Başarılar

Ermenistanlı katılımcılar'a göre Türkler'in en başarılı olduğu beş alan: ticaret, diplomasi, tarım, spor/güreş ve hafif sanayiidir.

Tablo 9. Türkler hangi mesleklerde ve alanlarda ünlü ve başarılı olmuşlardır?

Ticaret	23,8
Diplomasi	22,3
Tarım	14,6
Spor-Güreş	9,8
Hafif Sanayi	9,6
Doğu Müziği/Sanatı	6,9
Turizm	6,9
Sanayi/Ekonomi	5,3
Barbarlık	6,4
Diğer	4,6
Hiçbir Alan	3,4
Bilmiyor	14,8

Türkiyeli katılımcılara göre Ermeniler en çok tüccarlık, kuyumculuk ve zanaatkarlık alanlarında n sahibidir.

Tablo 10. Ermeniler hangi mesleklerde ve alanlarda ünlü ve başarılı olmuşlardır?

Ticaret	16,7
Sanat	7,9
Kuyumculuk	5,7
Zanaatkarlık	5,7
İşadamlığı/kadınlığı, sanayicilik	2,0
Doktorluk	1,2
Mimarlık	1,1
Hiçbir işte	0,4
Her işte	0,7
Olumsuz ifadeler	0,8
Diğer	5,5
Bilmiyor/farklı cevaplar	52,3

Tablo 11. Ünlü Türk kişi veya kuruluşunun ismini verebilir misiniz? (Ermeni Katılımcılar)

	Frekans	Geçerli yüzde
Atatürk*	178	17,8
Talat*	137	13,7
Enver*	98	9,8
Sultan Hamid*	66	6,6
Jöntürkler*	25	2,5
Demirel	86	8,6
Turgut Özal	69	6,9
Ecevit	40	4,0
Hasan Şaş	44	4,4
Tansu Çiller	29	2,9
Tarkan	13	1,3
Diğer	84	8,4
Pek yok	31	3,1
Bilmiyor/farklı cevaplar	390	39,0

*Katılımcılar bu kişileri "Ermeni halkının düşmanı" olarak tanımladı.

Ermenistanlı katılımcıların gözünde üç ünlü Türk her biri "Ermeni halkının düşmanı" diye tabir edilen Atatürk (%17,8), Talat (13,7) ve Enver'dir (%9,8). Türkiyeli katılımcıların büyük bir kısmı ise (%81,9) Ermeni tabiyetinden ünlü kimsenin adını veremedi.

Bu bölümü katılımcıların komşu ülkeleri hakkındaki bilgilerini değerlendirerek noktıyoruz.

Tablo 12. Komşu ülkeleri nasıl tanıdığınızı düşünüyorsunuz?

	İyi tanım		Biraz tanım		Hiç tanımam	
	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye
Azerbaycan	21,5	12,4	78,4	3,7	0,1	24,0
Ermenistan/Türkiye	10,8	4,7	88,8	51,4	0,4	44,0
Gürcistan	25,1	5,3	74,8	47,7	0,1	46,9
İran	11,3	11,2	84,9	59,8	3,8	29,0
Irak	-	11,6	-	61,3	-	27,1
Suriye	-	10,2	-	55,9	-	33,9
Bulgaristan	-	9,7	-	55,4	-	34,9
Yunanistan	-	12,5	-	57,3	-	30,2

Gördüğümüz gibi, her iki ülkeden katılımcılar da kendi değerlendirmelerinde epey mütevazı. Tablo, cevapların çoğunun ölçümün ortasında yoğunlaştığını gösteriyor.

İki soru analiz açısından ilginç: a) Katılımcıların komşu ülkelerden en iyi ve en kötü bildiklerini düşündükleri ülkeler ve b) Katılımcıların birbirlerinin ülkesi hakkında sahip olduğu bilgileri nasıl değerlendirdiği.

Tabloya göre Ermenistanlı katılımcılar Gürcistan'ı "iyi tanım" şeklinde (%25,1) tanımlıyor. Liste,

sonrasında Azerbaycan (%21,5) ve İran (%11,3) ile devam ediyor ve Türkiye'yle son buluyor (%10,8). Bilgi seviyeleri hakkında daha mütevazı olan Türkiyeli katılımcıların en iyi tanıdıklarını düşündükleri ülkeler Yunanistan (%12,5) ve Azerbaycan (%12,4). Söz konusu ülkeleri tanımadıklarını itiraf edenlerin yüzdesi ise Ermenistanlı katılımcılara kıyasla çok daha yüksek. Türkiyeli katılımcıların en azından tanımadıklarının farkında oldukları ülkeler ise Gürcistan (%46,9) ve Ermenistan (%44) gibi görünüyor.

"Bilgi" başlığı altındaki sorulara katılımcıların verdiği yanıtlardan çıkartılabilecek yargıya göre Türkiyeli katılımcıların Ermenistan hakkında, Ermenistanlı katılımcıların Türkiye hakkında bildiğinden daha az şey bildiklerini gösterdiği için böyle bir değerlendirme oldukça ilginç. Türkiyeli katılımcılar Ermenistan hakkındaki bilgi eksikliklerinin farkında olduklarından Ermenistan'a dair net ve bütünlüklü bir fikir beyanında bulunmuyorlar.

Tablo 13. Tanıdığınızı söylediğiniz ülkelere ilişkin bilgilerinizi hangi kaynaktan elde ettiniz?

	Azerbaycan		Türkiye/ Ermenistan		Gürcistan		İran		Irak	Suriye	Bul- garis- tan	Yuna- nis- tan
	Erm.	Tür.	Erm.	Tür.	Erm.	Tür.	Erm.	Tür.	Tür.	Tür.	Tür.	Tür.
Tarih Kitapları	49,1	22,0	71,5	24,3	48,9	23,5	54,6	22,7	21,5	23,1	23,0	24,3
Basın/TV	95,5	48,0	92,7	48,0	93,9	52,8	91,6	50,0	51,4	51,7	48,6	45,4
Eski Kuşaklar/ Aile Büyükleri	27,5	5,9	58,1	7,2	28,6	4,7	18,0	4,9	4,3	4,7	7,0	7,0
Arkadaşlar / akrabalar	27,2	10,0	18,8	8,2	34,2	7,1	16,8	7,7	7,5	7,8	9,2	7,7
Siyasetçiler	17,0	6,4	8,5	5,7	12,1	5,4	4,6	5,5	8,5	5,5	5,4	8,2
Din Adamları/ Kilise	2,0	2,2	2,4	2,1	3,3	2,0	1,1	4,5	3,0	2,9	2,0	2,3
Sanat/Edebiyat	18,5	4,0	20,1	3,7	22,1	3,3	19,0	3,6	2,5	2,6	2,7	3,6
Kişisel ziyaretler ve bağlantılar	6,1	0,0	3,9	0,0	9,0	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Diğer	2,1	1,5	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	1,2	0,2	1,7	2,1	1,5

Hem Ermenistanlı hem de Türkiyeli katılımcılar için komşu ülkeler hakkında bilgi edinmede en çok kullanılan kaynaklar Basın/TV ve tarih kitapları. Ermenistanlı katılımcıların Türkiye ve Gürcistan hakkında bilgi edinmelerinde eski kuşaklar ve aile üyeleri hala önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkıyor.

Bu sonuç bir kez daha insanların tutumlarının biçimlenmesinde kitlesel medyanın sahip olduğu önemli etkiyi kanıtıyor. Bunun yanı sıra yine aynı kanallarla adil ve önyargısız bilginin yayılmasının her iki ulusun birbirlerine dair farkındalığının artmasında ve varolan olumsuz stereotiplerin kırılmasında büyük katkısı olacağını da gösteriyor.

III. TUTUMLAR

Bu bölüm Ermenistan ve Türkiye vatandaşlarının karşılıklı algılamalarını ve davranışlarını irdeliyor. Doğrudan ve dolaylı sorulan anket soruların cevapları Ermenistanlılar ve Türkiyeliler arasındaki karşılıklı önyargıları ortaya çıkarmakla birlikte, katılımcıların Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin dünü, bugünü ve yarını hakkında neler düşündüklerine de ışık tutuyor.

İlişkiler

Tablo 14. Bugünkü Ermenistan-Türkiye ilişkilerini siz nasıl yorumluyorsunuz?

Çok kötü		Kötü		Ne iyi ne kötü		İyi		Çok iyi		Bilmiyor	
Erm.	Türk.	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.
18,9	6,6	60,4	30,8	17,9	45,4	0,5	10,9	0,0	0,2	2,3	6,2

Ankete katılan Ermenistanlıların çoğu Türk-Ermeni ilişkilerini kötü olarak tanımlarken, ankete katılan Türkiyelilerin neredeyse yarısı ilişkilerin ne iyi ne kötü olduğu görüşünde. Ankete katılan 1000 Ermenistanlı'dan sadece 5'nin Türk-Ermeni ilişkilerinin iyi düzeyde olduğunu belirtmesi ve hiçbir Ermenistanlı katılımcının ilişkileri çok iyi olarak değerlendirmemesinin de altını çizmek gerekiyor. Öte yandan her beş Ermenistanlı katılımcıdan biri ilişkileri çok kötü olarak tanımlarken, bu oran Türkiyeli katılımcılarda onda bire düşüyor.

Tablo 15. Sizce aşağıdaki cümlelerden hangisi Türk ve Ermeni halkları arasındaki ilişkileri daha iyi tanımlamaktadır?

	Ermenistan	Türkiye
Türkler/Ermeniler, Ermenilerle/Türklerle genellikle iyi geçinmek isterler	0,9	14,2
Türkler/Ermeniler, Ermenileri/Türkleri genellikle tehdit unsuru olarak görürler	14,0	14,9
Türkler/Ermeniler, Ermenileri/Türkleri genellikle sevmezler	51,3	33,6
Her iki taraftaki önyargılar Ermeni ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemektedir	30,0	24,4
Bilmiyor	3,8	12,8

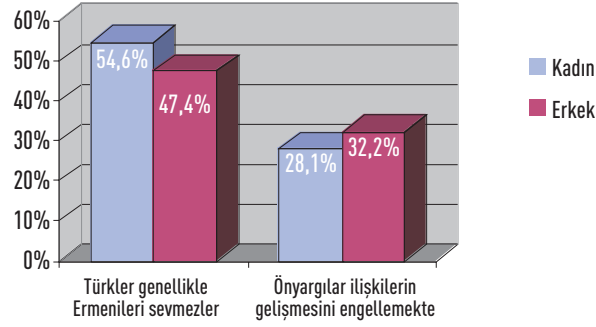
"Türklerin Ermenilerle genellikle iyi geçinmek istediklerine" dair bir kanı Ermeni katılımcılar arasında neredeyse hiç yokken, Türk katılımcıların % 14,2'si "Ermenilerin Türklerle genellikle iyi geçinmek istediklerini" düşünüyor. Benzer bir şekilde Ermenistan'da katılımcıların çoğu (%51,3) Türklerin Ermenileri sevmediğini düşünürken, bu önyargıya Türkiyeli katılımcılar açısından bakıldığında oranın daha düşük (%33,6) olduğu görülüyor. Öte yandan Ermenistanlı katılımcılar arasında her iki taraftaki önyargıların, Ermeni ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesini önlediğine ilişkin görüş daha yaygın (%30'a karşı %24,4) (Tablo 15).

Bunun yanı sıra Ermenistan'daki araştırmada kadın katılımcıların çoğu Türklerin Ermenileri sevmediği konusunda hemfikirken; erkek katılımcılar daha çok her iki taraftaki önyargıların Ermeni ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel teşkil ettiğini düşünüyor olmaları da ilginçtir. Türkiyeli katılımcılar arasında cinsiyete göre tutum farklılığı Ermenistan'daki

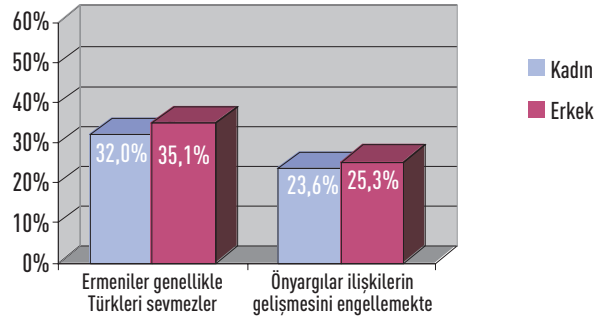
sonuçlar kadar ayrılmaya da; erkek katılımcılar, kadın katılımcılara nazaran Ermeniler'in Türkleri genellikle sevmedikleri fikrine biraz daha fazla inanıyorlar. Öte yandan Türkiye'de yürütülen araştırmaya katılan kadın katılımcılara kıyasla erkek katılımcıların büyük bir kısmı önyargıların Türk-Ermeni sorunların iyileşmesi yolunda engel teşkil ettiğini düşünüyor (Şekil 5).

Şekil 5. Cinsiyet farklılığına göre Türk-Ermeni ilişkilerine dair görüşlerin dağılımı

Ermenistanlı katılımcılar:

Türkiyeli katılımcılar:

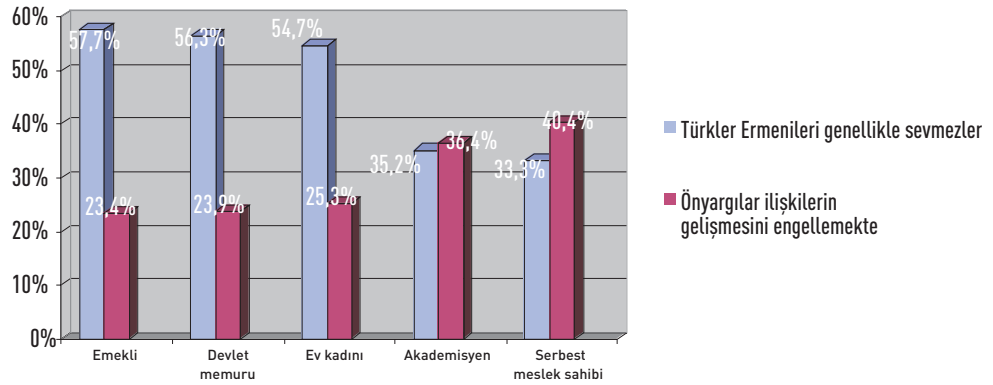

Her iki ülkede de yaşlı katılımcılar Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkileri en iyi tanımlayan önermenin 'Türkler ve Ermeniler birbirlerini sevmezler' olduğu görüşündeler. Gene de 45 yaş üstü Türkiyeli katılımcıların diğer katılımcılara nazaran daha yüksek bir oranda Ermenilerin Türklerle iyi geçindiğini düşünmesi kayda değer bir bulgudur. 18-29 yaşlarındaki Ermenistanlı katılımcıların %32,2'si, önyargıların Türk-Ermeni ilişkilerinin temelini oluşturduğunu düşünürken, bu oran aynı yaşlardaki Türkiyeli katılımcılarda %28,7 olarak görülüyor.

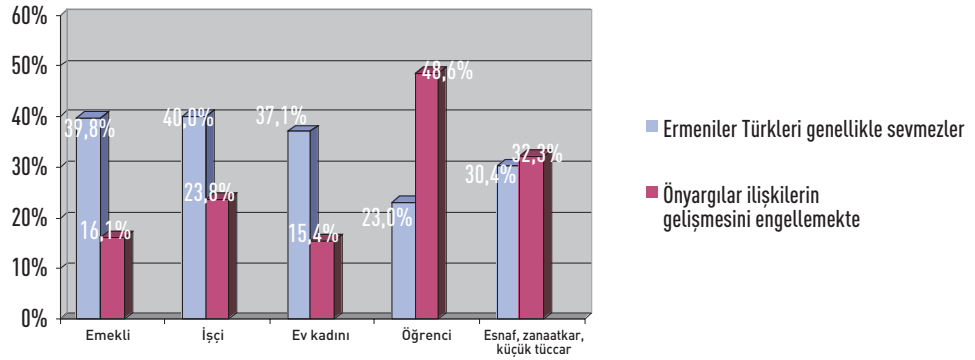
Bir diğer önemli bulgu ise Ermenistan'da araştırmaya katılan devlet memurlarının % 56,3'ü; ev kadınlarının %54,7'si ve emeklilerin %57,7'sinin Türklerin Ermenileri sevmediğini düşünmesi; çoğu entelektüelin (%36,4) ve serbest meslek çalışanının (%40,4) ise önyargıların ilişkilerin iyileşmesini önlediğine inanmasıdır. Türk katılımcılar için de, daha küçük ölçüde de olsa benzer bir dağılım göze çarpıyor. Emekliler %39,8, işçiler %40; ev kadınları % 37,1 oranında Ermenilerin Türkleri sevmediğini düşünürken; öğrencilerin (%48,6) ve esnaf grubunun (%32,3) çoğunluğu önyargıların ilişkilerin iyileşmesini önlediğine inanıyor (Şekil 6).

Şekil 6. Meslek farklılıklarına göre Türk-Ermeni ilişkilerine dair görüşlerin dağılımı

Ermenistanlı katılımcılar:

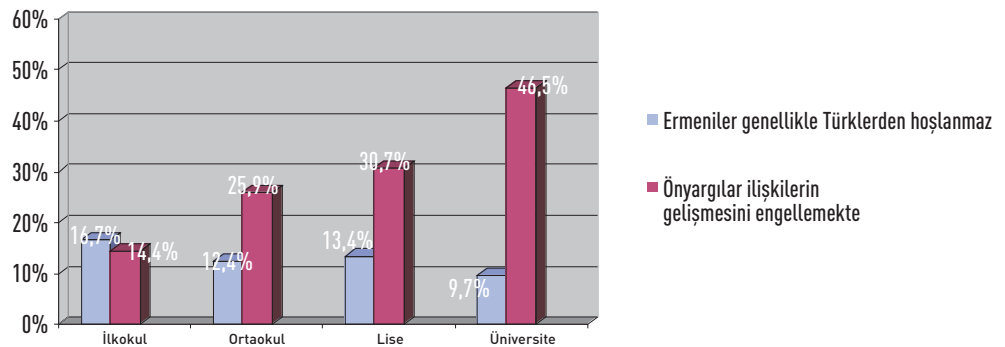
Türkiyeli katılımcılar:

Türkiyeli katılımcıların cevaplarının dağılımı ile katılımcıların eğitim düzeyleri arasında önemli bir ilişki göze çarpıyor. Ermenilerin genellikle Türklere sevmediğini düşünen katılımcıların yüzdesi düşük eğitimliler arasında %16,7 iken; bu oran üniversite mezunları arasında %9,7'ye düşüyor. Önyargıların ilişkilerin gelişmesini etkilediği görüşü üzerinde uzlaşan katılımcılar arasında da benzer bir bağıntı kurmak mümkün. Üniversite mezunu katılımcıların %46,5'i bu görüşe katılıyor (Şekil 7).

Şekil 7. Katılımcıların eğitim düzeyleri ve Türk-Ermeni halkları arasındaki ilişkiler hakkındaki görüşlerin dağılımı

Türkiyeli katılımcılar:

Türkiyeli ve Ermenistanlı katılımcıların yaklaşımları Türkiye ve Ermenistan devletleri arasındaki ilişkiler konusunda da benzeşiyor.

Tablo 16. Sizce aşağıdaki cümlelerden hangisi şu anki Türk / Ermeni devletleri arasındaki ilişkileri daha iyi tanımlar?

	Ermenistan	Türkiye
Türkiye/Ermenistan, Ermenistan'ı/Türkiye'yi dost bir komşu ülke olarak görmektedir.	0,4	12,7
Türkiye/Ermenistan, Ermenistan /Türkiye ile diplomatik ilişkisi olmayan bir komşu ülkedir.	36,0	23,5
Türkiye/Ermenistan, Ermenistan/Türkiye için bir tehlike kaynağıdır.	27,6	20,6
Türkiye/Ermenistan, Ermenistan'a/Türkiye'ye düşmandır.	33,6	23,4
Bilmiyor.	2,4	19,8

Tabloda da görüldüğü üzere, Ermenistanlı ve Türkiyeli katılımcılar arasındaki en büyük görüş ayrılığı, Türkiyeli katılımcıların yabana atılamayacak orandaki bir bölümünün "Ermenistan'ın Türkiye'yi dost bir komşu ülke" olarak gördüğüne inanmasında yatıyor olmasıdır. (%12,7). Diğer bir önemli farklılığın ise, Türkiyeli katılımcılar arasında iki devlet arasındaki ilişkilerin boyutu hakkında net bir bilgisi olmayanların çokluğu (%19,8) olduğunu görüyoruz.

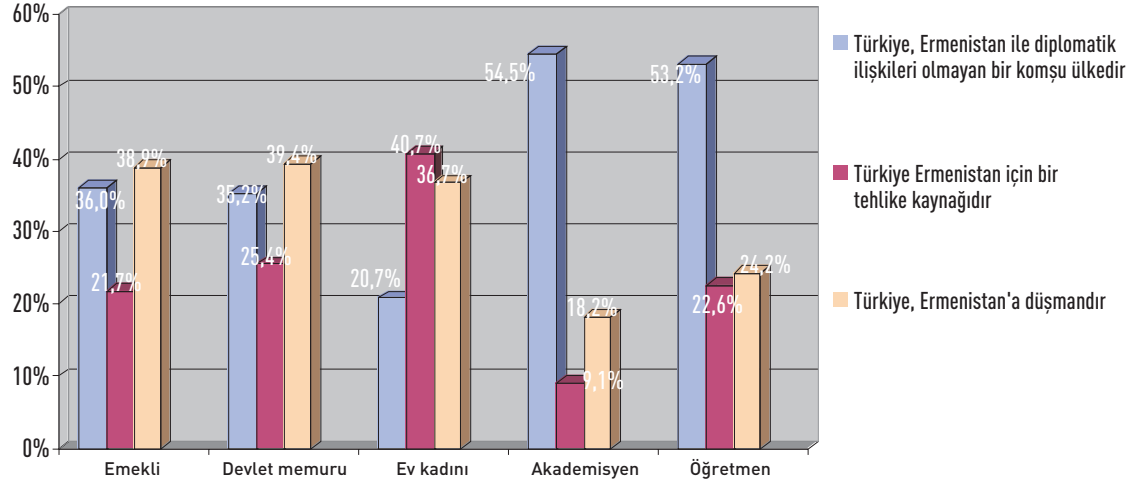
Bunun dışında hem Türkiye'de hem de Ermenistan'da iki görüş öne çıkıyor: a) Türkiye ve Ermenistan'ın diplomatik ilişkileri olmayan birer komşu ülke oldukları ve b) Türkiye ve Ermenistan'ın birbirlerine düşman iki ülke oldukları yargısı. Gene de belirtilmelidir ki; Ermeniler arasında "Türkiye'nin Ermenistan'a düşman olduğu" görüşü (%33,6); Türkler arasında "Ermenistan'ın Türkiye'ye düşman olduğu" görüşünden (%23,4) daha çok taraftar topluyor.

Ermenistan'da katılımcıların Ermenistan ve Türkiye devletleri arasındaki ilişkilerin boyutuna dair sorulara verdiği cevaplar; cinsiyet, yaş ve meslek değişkenlerine göre dağılımı bir önceki kategorideki dağılımla benzerlik gösteriyor. Benzer bir biçimde, erkek katılımcılar daha tarafsız bir tutum takınırken, ev kadını katılımcıların daha 'keskin' cevaplar vermeye eğilimli olduklarına şahit oluyoruz. Ermenistanlı katılımcıların "Türkiye'nin Ermenistan'a düşman bir ülke olduğu" konusundaki görüşlerinin yaşa bağlı olarak da değişiklik gösterdiği anlaşılıyor: 60 yaş üzeri katılımcılar bu önermeyi olumlarken, 18-21 yaşları arasındaki katılımcıların sadece %25,1'i bu görüşte. Ayrıca, akademisyenlerin ve öğretmenlerin aynı soruya görece tarafsız; devlet memuru, emekli ve ev kadını katılımcıların ise olumsuz bir tutum takınmaları da ilginçtir (Şekil 8).

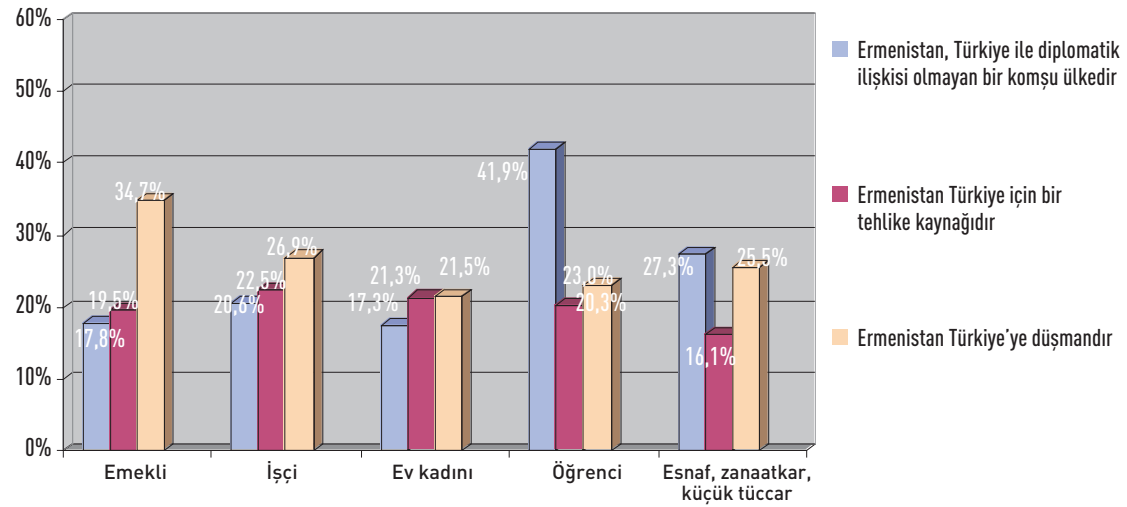
Türkiye'de iki devlet arasındaki ilişkilere dair görüşler cinsiyet değişkeni ekseninde farklı bir seyir göstermekte. Erkek katılımcılar kadın katılımcılara oranla daha tarafsız görünmekteyken, erkek katılımcıların özellikle üçüncü seçeneğe (Ermenistan Türkiye'ye düşmandır) daha fazla yoğunlaştıklarını görmekteyiz (%25,9'a karşı %20,7). Ancak kadın katılımcılar arasında konu hakkında bilgi sahibi olmayanların oranının da yüksek olduğunu göz önüne almamız gerekir (25,4%). Yaş dağılımına baktığımızda, "Ermenistan Türkiye'ye düşman bir devlettir" yargısının yaşlı katılımcılar arasında daha yaygın olduğu anlaşılıyor: 45-59 yaşlarındaki katılımcıların %28'i, 60 yaş üstü katılımcıların ise %41,1'i bu görüşte. Genellikle (%26,6) daha tarafsız bir duruş almayı tercih eden 18-29 yaş arası katılımcıların %20,9'u bu görüşü savunuyor. Türkiye'de emeklilerin %34,7'si, işçilerin %26,9'u, ev kadınlarının %21,5'i "Ermenistan Türkiye'ye düşmandır" görüşünü paylaşıyor. Daha önceki gözlemlerdeki gibi, öğrencilerin çoğu (%41,9), esnaf grubunun %27,3'ü görece tarafsız olan ikinci seçeneği tercih ettiler (Şekil 8).

Şekil 8. Katılımcıların Türk ve Ermeni devletleri arasındaki ilişkiler hakkındaki görüşleri ve meslek durumları arasındaki bağıntı

Ermenistanlı katılımcılar:

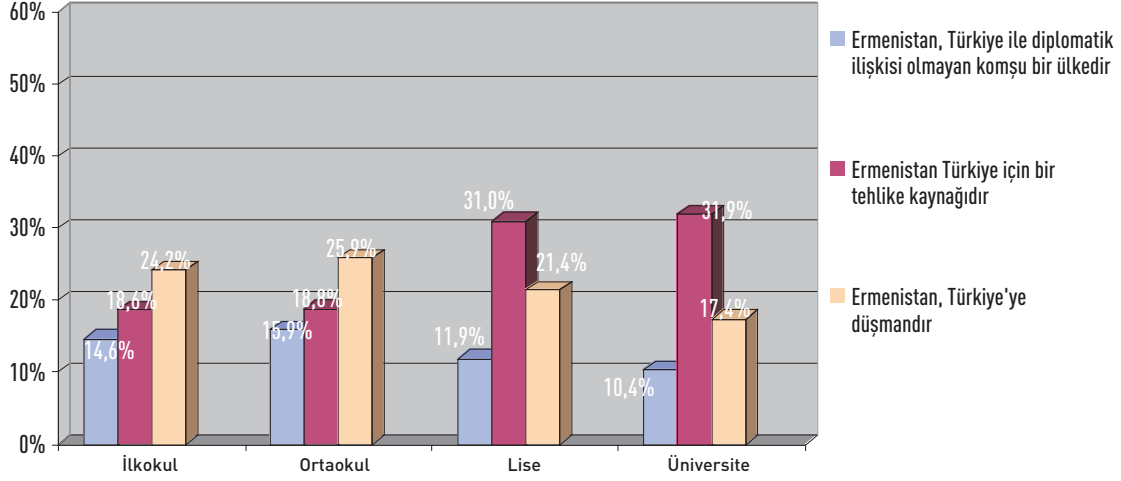
Türkiyeli katılımcılar:

Türkiye örneğinde, eğitim değişkenini göz önüne aldığımızda, Ermeni halkı ile Ermenistan devletine yönelik tutumların farklılaştığını görüyoruz. Örneğin, Ermeni halkına karşı bariz bir şekilde olumlu tavır takınan üniversite mezunu katılımcıların, Ermenistan devleti söz konusu olunca tavırları belirsizleşiyor. Bu katılımcılar % 31,9'luk bir oranla Ermenistan'ın Türkiye için bir tehlike kaynağı olduğunu herkesten daha yüksek bir oranla düşünürken, Ermenistan'ın Türkiye'ye düşman bir ülke olduğunu da herkesten az bir yüzde ile (%17,4) düşünüyorlar (Şekil 9).

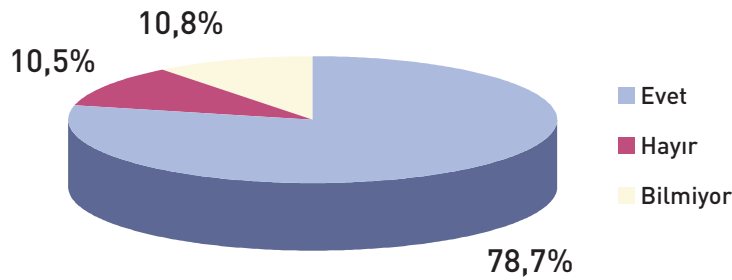
Şekil 9. Katılımcıların Türk ve Ermeni devletleri arasındaki ilişkileri hakkındaki görüşleri ile eğitim durumları arasındaki ilişki

Türkiyeli katılımcılar:

Son olarak, kayda değer önemli bir ayrıntıdan daha bahsetmek gerekiyor. Her iki soru için de ilk seçeneği (en olumlu yaklaşım) işaretleyen Türk katılımcıların oranını değerlendirirsek, Türkiyeli katılımcıların, özellikle diğer halka yönelik tavırlarında, Ermenistanlı katılımcılara nazaran daha hoşgörülü oldukları kanısına varılabilir. Halbuki, Türkiyeli katılımcıların Ermenistan devletine duydukları güvensizlik aşağıdaki şekilde görülebiliyor. Türkiyeli katılımcıların ezici çoğunluğu Ermenistan'ın eline fırsat geçse Türkiye'den toprak elde etmeye çalışacağını düşünüyor (Şekil 10).

Şekil 10. Sizce bugün Ermenistan'ın eline fırsat geçse Türkiye'den toprak elde etmeye çalışır mı? (Sadece Türkiyeli katılımcılara soruldu.)

Katılımcıların Türk ve Ermeni devletleri arasındaki ilişkilerin geçmişine ve geleceğine dair görüşleri de ilgi çekicidir. Ermeni katılımcıların çoğunluğu ilişkilerin geçen 10 yıl zarfında değişmediğini, önümüzdeki 10 yıl içinde de aynı kalacağını düşünüyor. Halbuki Türkiyeli katılımcılar ilişkilerin olumsuz yönde değiştiği ve gelecekte ise aynı kalacağını düşünme eğilimindedir. (Tablo 17).

Tablo 17. Geçtiğimiz 10 yıl içinde ilişkiler

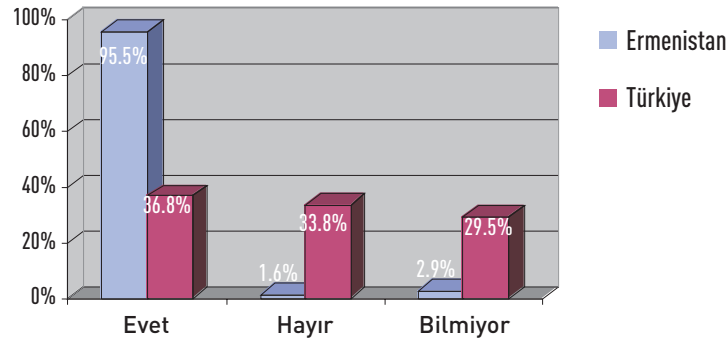
Önümüzdeki 10 yıl içinde ilişkiler

	Ermenistan	Türkiye		Ermenistan	Türkiye
Olumlu yönde gelişti	22,6	14,4	Olumlu yönde gelişecek	14,7	24,7
Olumlu veya olumsuz bir gelişme olmadı	52,5	31,3	Aynı kalacak	37,4	30,8
Olumsuz yönde gelişti	21,0	35,0	Olumsuz yönde gelişecek	25,3	17,6
Bilmiyor	3,8	19,3	Bilmiyor	22,6	26,9

Gene de, cevapların dağılımını dikkatli bir gözle incelediğimizde, ayrıntılardan ilginç bulgulara ulaşıyoruz. Görünen o ki, Ermenistanlı katılımcılar geçmiş gelişmeleri bir ölçüde daha tatmin edici bulurlarken, Türkiyeli katılımcılar ilişkilerin geleceği konusunda daha umutlu.

Katılımcıların aşağıdaki sorulara verdikleri cevaplar yukarıda bahsettiğimiz görüş ayrılığını anlamamıza yardımcı oluyor.

Şekil 11. Size göre Ermenistan ve Türkiye'nin ilişkilerinin normalleşmesinin önünde önemli bir engel var mı?

Gördüğümüz gibi, bu noktada Türkiyeli katılımcılar epey kararsızken, Ermenistanlı katılımcıların büyük çoğunluğu (%95,5) Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi yolunda büyük bir engelin varlığından emin. Yine de belirtilmelidir ki, Türkiyeli katılımcıların %37'si iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinin önünde önemli bir engel olmadığına inanıyor.

Şurası açık ki, Türkiyeli katılımcılar ilişkilerin geleceğine daha iyimser bakarken, Ermenistanlı katılımcılar bir değişiklik olabileceğini düşünmüyor. Bir grup Ermenistanlı katılımcının gelişmelerden memnun olması ekonomik alanda yapılan bir dizi işbirliği ile açıklanabilir.

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin önündeki başlıca engeller sorulduğunda Ermenistanlı katılımcılar aşağıdaki cevapları verdiler:

- Ermeni sorunu/ "Soykırım" - %81,7
- Ermenistan/Azerbaycan ilişkileri/Dağlık Karabağ sorunu- %9,8
- Dini Farklılıklar - %2,8
- Saldırgan Türk milliyetçiliği - %1,4
- Diğer - %3,7
- Bilmiyor -%0,6

Türk katılımcılara göre de engeller aşağıdaki gibi sıralanıyor²:

- a) "Ermenistan tarafının 'Soykırım' iddiaları"- 19%
- b) Toprak - 12,1%
- c) Dini Farklılıklar - 11,2%
- d) Tarih - 9,4 %
- e) Dış güçler - 7,8 %
- f) Ermenistan'ın Azerbaycan'dan toprak talepleri - 6%
- g) Siyaset - 5,1%
- h) Önyargılar - 4,5%

Demokratik gelişmişlik

Bir ülkenin demokratik veya anti-demokratik görüntüsünün önyargıların gelişmesinde önemli bir etken olduğu iddia edilebilir. Bu düşünce ile katılımcılara iki ülkedeki demokrasi seviyesi hakkındaki görüşleri soruldu. Aşağıdaki tablolarda da görüldüğü gibi katılımcılar iki ülkenin de demokratik gelişmişliğini üst düzeyde bulmuyorlar. Genellikle katılımcılar (özellikle kendi ülkelerindeki) demokrasinin gelişmişliğinin orta düzeyde (%46) olduğunu düşünüyorlar. Gene de Ermenistanlı katılımcıların her iki ülke için de daha kötümser düşündüğünü söylemek gerekiyor. Ermenistanlı katılımcılar arasında "Türk demokrasisinin gelişmişlik düzeyini çok geri" bulanların oranı görece çok yüksek iken (12,5); Türkiyeli katılımcıların %22,8'i Türkiye'de demokrasi düzeyini ileri buluyor. Türkiye'deki araştırmada katılımcıların %30,5 gibi azımsanmayacak kadar büyük bir oranla Ermenistan demokrasisinin düzeyi hakkında fikir sahibi olmamaları da üzerinde durulması gereken bir başka unsurdur.

Tablo 18. Her iki ülkede demokrasinin gelişmişliği sizce ne düzeydedir?

Demokratik gelişmişlik	Ermenistan		Türkiye	
	Türkiye'de	Ermenistan'da	Türkiye'de	Ermenistan'da
Çok geri	12,5	9,7	4,9	5,0
Geri	27,3	29,8	18,9	19,1
Orta	36,8	46,0	46,1	34,8
İleri	9,2	10,6	22,8	9,9
Çok ileri	1,2	2,1	3,0	0,7
Bilmiyor	13,0	1,8	4,3	30,5

İmajlar ve Stereotipler

Katılımcılardan birbirleri hakkındaki duygu ve düşüncelerini 5 üzerinden değerlendirmeleri istendi: çok olumsuz (1), olumsuz (2), ne olumlu, ne olumsuz (3), olumlu (4), çok olumlu (5). Ortalama değerler gösteriyor ki Türkiyeli katılımcıların Ermeniler hakkındaki görüşleri ne olumlu ne olumsuz diye nitelendirilebilecek düzeye yakinken (2,73), Ermenistanlı katılımcıların Türkler hakkındaki görüşleri daha olumsuz (1,96).

² Türkiye'deki araştırmada katılımcılar bu soruya birden fazla cevap verebildikleri için toplam oran %100'ü geçebilir.

Tablo 19. Türkler/Ermeniler hakkındaki görüşünüz

	Ortalama
Ermenistan	1,96
Türkiye	2,73

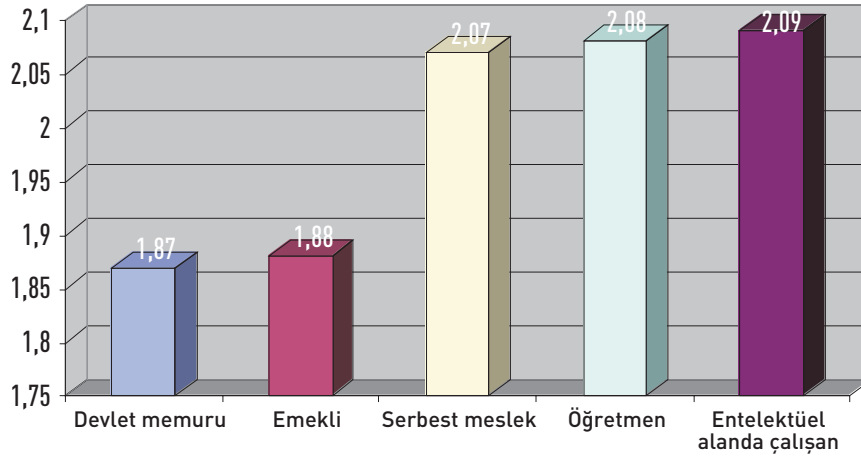
Tablo 20. Sizce, onların sizin hakkınızdaki görüşü

	Ortalama
Ermenistan	1,73
Türkiye	2,33

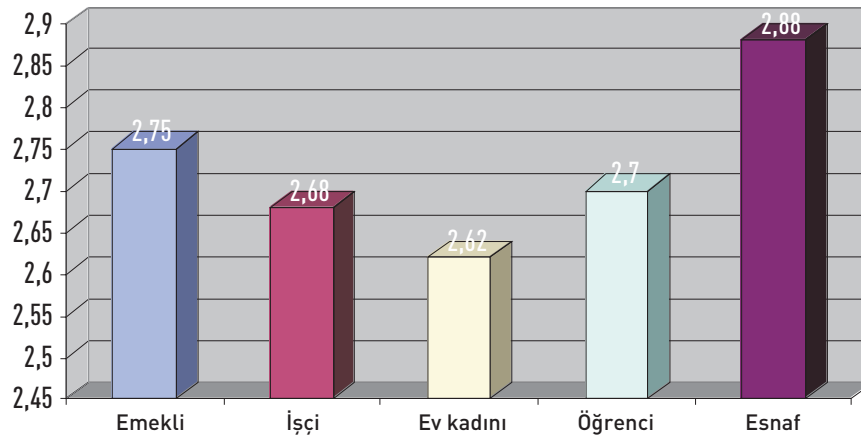
Yukarıdaki soruya ve aynı sorunun tam tersine verilen cevapları karşılaştırdığımızda uyumsuzluklar göze çarpıyor. Türkiyeli katılımcıların Ermenistanlı katılımcıların kendileri hakkındaki görüşleri üzerine tahminleri Ermenistanlı katılımcıların verilerinden daha olumluyken (2,33; yine 5 üzerinden), Ermenistanlı katılımcıların karşı tarafın düşünceleri hakkındaki tahminleri gerçek verilerden daha olumsuz (1,73).

Belirtmeliyiz ki, bu soruların cevapları da katılımcıların mesleklerine göre değişiklik gösteriyor. Ortalamalara göre, Ermenistan'da, serbest meslek sahipleri, öğretmenler ve entelektüeller Türkler hakkında en olumlu düşünen kesimken, devlet memurları ve emekliler en olumsuz düşünen kesimler oluyor. Türkiye'de ise ev kadınları ve işçilere oranla; emekliler, esnaf ve öğrenciler Ermenilere karşı görece daha olumlu düşünceler besliyorlar (Şekil 12).

Şekil 12. Ermenistanlı katılımcıların Türkler hakkındaki görüşleri ve meslekleri arasındaki ilişki

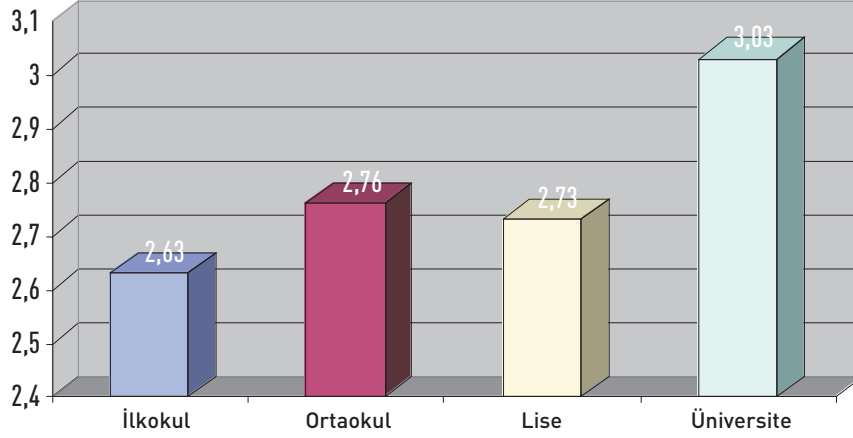

Türkiyeli katılımcıların Ermeniler hakkındaki görüşleri ve meslekleri arasındaki ilişki

Başka bir önemli ilişki ise katılımcıların eğitim düzeyleri ekseninde gözlenebiliyor. Türkiyeli katılımcıların Ermeniler hakkındaki görüşlerinin üniversite mezunları seviyesinde açık bir biçimde daha olumlu olduğu görülüyor (3,03) (bkz. Şekil 13).

Şekil 13. Türkiyeli katılımcıların Ermeniler hakkındaki görüşleri ve eğitim düzeyleri arasındaki ilişki

Türklerin ve Ermenilerin kafalarındaki önyargıların neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla katılımcılardan diğer halkı bir kelime ile tarif etmeleri istendi. Aşağıdaki tablolar en çok belirtilmiş karakteristik özellikleri içeriyor. Görüldüğü gibi, Ermenistanlı katılımcılar tarafından Türkleri temsil ettiğine inanılan özelliklerin 2/3'ü olumsuzken, Türkiyeli katılımcıların Ermenileri tanımlamak için kullandıkları kelimelerin sadece 1/3'ünün olumsuz olduğunu görüyoruz.

Tablo 21. Türkleri bir kelimeyle nasıl tarif edersiniz?

Olumsuz özellikler	68,7
- Diğer	30,5
- Düşman	10,1
- Barbar	9,1
- Kana susamış	6,4
- Katil	6,4
- Vahşi	3,6
- İşgalci	2,6
Olumlu özellikler	6,0
Ne olumlu, ne olumsuz özellikler	9,5
Bilmiyor	15,8

Tablo 22. Ermenileri bir kelimeyle nasıl tarif edersiniz?

Olumsuz özellikler	34,3
Düşman	7,8
Diğer	7,8
Olumsuz önyargılar	7,2
Kötü	7,0
Egoist, bencil, önyargılı	4,5

Olumlu özellikler	10,8
İyi insanlar	4,2
Dost bir millet	1,4
Çalışkan, gayretli	1,2
Çok zeki	0,9
Diğer	3,1
Ne olumlu, ne olumsuz özellikler	13,6
İnsan	5,7
Hıristiyan	2,0
Ermeni	1,6
Diğer	4,3
Bilmiyor	41,0

Belirtmelidir ki Ermenistan’da, 18-29 yaşları arasındaki katılımcılar Türkleri en fazla olumsuz özellikleri ile tanımlayan grupken (bu gruptaki katılımcıların %70,9’u), yaşları 30-44 arasında olan katılımcılar daha ılımlı, bazen de olumlu tavır takınıyorlar (bu gruptaki katılımcıların %18,3’ü).

Türk katılımcıların tanımlamalarına baktığımızda en önemli nokta özellikle genç kuşağın soruya cevap veremeyecek durumda olmasıdır. 18-29 yaş aralığındaki katılımcıların %46,6’sı soru karşısında sessiz kalırken, 60 yaş üstü katılımcıların sadece %28,8’i soruya cevap verememiş. Yaşlı katılımcıların bu "farkındalığı" Ermenileri daha çok olumsuz tanımlamaları olarak şekillenmiş durumda (olumsuz %41,1; ne olumlu, ne olumsuz %17,8, olumlu %12,3).

Ayrıca belirtmek gerekir ki, 18-29 yaş aralığındaki katılımcılar, diğer yaş aralıklarına göre Ermenileri daha olumlu ifadelerle tanımlamaya çalışıyorlar.

Türkiyeli ve Ermenistanlı katılımcıların birbirlerini tam olarak nasıl gördüklerini daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki sorular da yöneltildi:

Tablo 23. Sizce Türklerle aşağıdaki ülkelerin vatandaşları arasında ne kadar benzerlik var?

	Hiç benzerlik yok		Biraz benzerlik var		Çok benzerlik var		Bilmiyor	
	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye
Azerbaycan	2,0	7,7	19,6	49,9	78,0	31,7	0,4	10,7
Bulgaristan	36,8	41,7	37,7	36,9	9,3	5,3	16,2	16,2
Gürcistan	39,4	26,8	44,4	44,8	12,8	8,8	3,4	19,6
Irak	15,1	39,0	43,1	40,1	30,4	4,8	11,4	16,1
İran	16,7	38,6	47,9	40,3	29,5	5,0	5,9	16,2
Rusya	92,5	70,2	4,7	11,1	1,2	1,5	1,6	17,2
Suriye	23,9	46,4	47,7	31,8	16,0	3,3	12,4	18,5
Yunanistan	60,4	52,8	27,9	26,2	2,4	4,0	9,3	17,0
Ermenistan	68,9	59,8	28,5	25,1	1,7	1,8	0,9	13,3

Tablo 24. Sizce Ermenilerle aşağıdaki ülkelerin vatandaşları arasında ne kadar benzerlik var?

	Hiç benzerlik yok		Biraz benzerlik var		Çok benzerlik var		Bilmiyor	
	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye	Ermenistan	Türkiye
Azerbaycan	71,8	48,8	25,9	20,2	2,1	2,1	0,2	29,0
Bulgaristan	34,5	29,4	49,2	32,0	7,4	3,7	8,9	34,9
Gürcistan	28,7	32,7	61,1	28,1	9,1	3,4	1,1	35,7
Irak	75,9	54,0	14,7	10,5	1,6	1,8	7,8	33,7
İran	62,2	53,2	32,4	11,5	2,7	1,7	2,7	33,6
Rusya	67,9	18,4	29,4	38,1	2,3	11,9	0,4	31,7
Suriye	62,9	40,9	27,5	20,9	1,8	3,8	7,8	34,5
Yunanistan	23,4	20,8	49,7	34,5	23,1	13,0	3,8	31,6
Türkiye	68,7	59,8	28,7	25,1	1,7	1,8	0,7	13,3

Tablo 23'de de görüldüğü gibi Ermenistanlı ve Türkiyeli katılımcıların cevapları çok büyük oranda birbirleriyle uyuyor. Hem Türk, hem de Ermeni katılımcılara göre Türkler Ruslara, Ermenilere ve de Yunanlılara hiç benzemezken, Gürcülere, İranlılara ve Iraklılara biraz benziyorlar. Ermeni katılımcılara göre Türkler, Suriyelilere biraz, Azerilere ise çok benzerken, Türkiyeli katılımcılara göre Türkler Azerilere biraz benziyorlar.

Tablo 24'de bakınca yine hem Türklere, hem de Ermenilere göre Ermenilerin, Bulgarlara ve Yunanlılara biraz benzediğini görüyoruz. Türkiyeli katılımcıların çoğu Ermenilerin Ruslar'a biraz benzediğini düşünse de, Ermenistanlı katılımcılar bu konuda değiller. Tüm katılımcılar Ermenilerin Türklere, Azerilere, İranlılara ve Iraklılara benzemediği konusunda hemfikirler. Katılımcılardan, birbirlerine karşı tutumlarını daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki soruları cevaplamaları istenildi.

Tablo 25. Aşağıdaki durumlarda tutumunuz ne olurdu?

	Olumsuz		Farketmez		Olumlu		Bilmiyor	
	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.
Şehrinize bir Türk/Ermeni ailesinin yerleştiğini öğrenmeniz	37,1	19,7	52,9	55,9	8,4	20,7	1,6	3,7
Mahallenizde/apartmanınızda bir Türk'ün/Ermeni'nin oturması	44,8	26,4	46,0	50,4	8,1	20,2	1,1	3,0
İşyerinizde bir Türk'ün/Ermeni'nin çalışması	43,9	25,8	47,0	49,7	7,8	19,9	1,3	4,5
Hastanede bir Türk/Ermeni doktorun sizinle ilgilenmesi	66,9	22,9	22,8	46,4	6,1	27,2	4,2	3,5
Oğlunuzun bir Türk/Ermeni ile evlenmesi	92,9	63,6	4,6	19,7	1,2	10,3	1,3	6,5
Kızınızın bir Türk/Ermeni ile evlenmesi	94,1	68,1	3,6	17,4	1,1	8,6	1,2	5,9

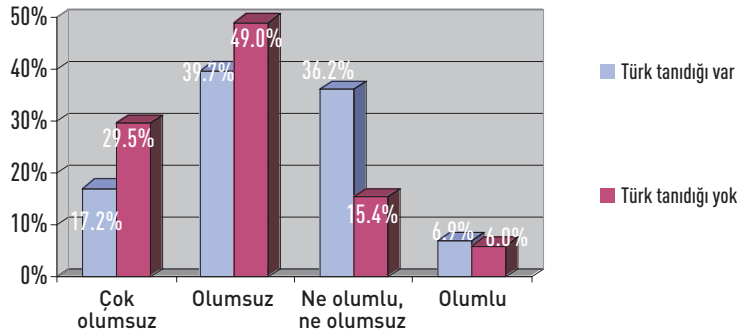
Tabloda da görüldüğü gibi, hem Ermenistanlı hem de Türkiyeli katılımcılar kontrol edemeyecekleri ve ailelerine biraz daha uzak olan olasılıklar için genellikle tarafsız kalmış görünüyorlar. Ama, ailelerini ilgilendiren gelişmelerde, özellikle de çocukların bir Türk veya bir Ermeni ile evlendirilmesi olasılığına, iki ülkenin katılımcıları da karşı çıkıyorlar. Türkiyeli katılımcıların, Ermenistanlı katılımcılardan daha az önyargılı olduğunu da belirtmek gerekiyor. Bu özellikle "diğer ulustan bir doktora muayene olmak" seçeneğinde göze çarpıyor. Türkiyeli katılımcıların

%73,6'sı sağlıklarını bir Ermeni doktora emanet etme konusunda olumlu ya da çekimser görüş bildirirken, Ermenistanlı katılımcıların çoğu (66,9%) hastanede bir Türk doktorun kendileri ile ilgilenmesi fikrine karşı çıkıyor.

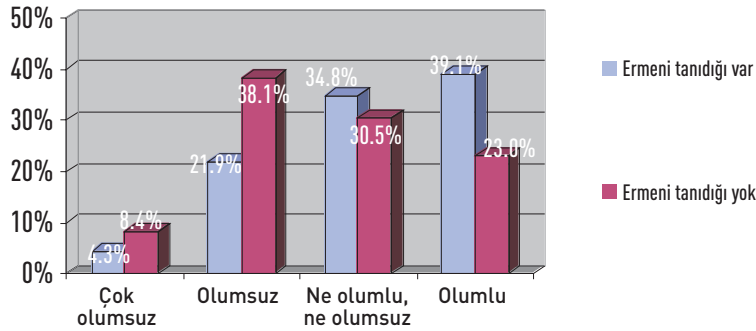
Katılımcıların bu tutumlarının kaynağını anlayabilmek için onlara bir dizi soru daha yöneltildi. Bu soruların ışığında Türkiyeli katılımcıların %51,2'sinin bir Ermeni arkadaşı veya tanıdığı olduğu; Ermenistanlı katılımcıların ise sadece %28'inin bir Türk tanıdığı veya arkadaşı olduğu ortaya çıkıyor. Belki de bu bilgi, neden Türkiyeli katılımcıların Ermenilere karşı; Ermenistanlı katılımcıların Türklere karşı olduğundan daha olumlu bir tutum içerisinde olduğunu anlamamızda yardımcı olabilir.

Aşağıdaki şekil, tanışıklıkla davranış biçimi arasında bir ilinti olduğunu ispatlıyor; Ermenistanlı katılımcıların Türklere hakkındaki görüşlerinin Türklere kişisel teması olup olmamasına göre değişip değişmediğini inceliyor:

Şekil 14. Ermenilerin, Türklere kurdukları kişisel temasa göre Türklere karşı tutumları

Şekil 15. Türklere, Ermenilerle kurdukları kişisel temasa göre Ermenilere karşı tutumları

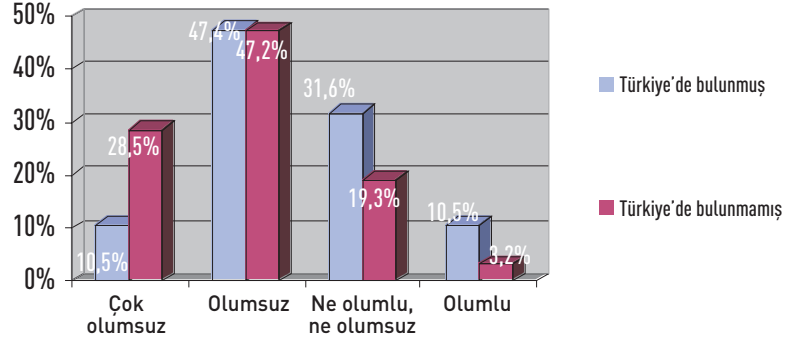
Tutumlardaki farklılıkların daha net anlaşılabilmesi için ortalama değerlere bakmamız faydalı olacaktır. Türkiyeli tanıdığı olanlar için bu oran 2,32 iken, tanıdığı olmayanlarda oran, 1,97'ye düşüyor. Türkiyeli katılımcılara ilişkin değerler ise 3,13 ve 2,69.

Ermenistanlı katılımcıların ailelerinin %24,5'nin Türkiye doğumlu olması ve sonradan Ermenistan'a yerleşmeleri, bu katılımcıların Türklere hakkındaki görüşlerinin daha çok akrabaları aracılığıyla şekillendiği anlamına geliyor.

Ermenistanlı katılımcıların %3,8'inin, Türkiyeli katılımcıların da sadece %0,4'ünün diğer ülkeyi ziyaret etmiş olması kişisel deneyimlerin karşı ülke hakkında bilgi sahibi olma yolunda bir etkisi olmadığı anlamına gelebilir. Buna karşın, Türkiye'yi ziyaret eden Ermenistanlı katılımcıların

etmeyenlere göre Türklere karşı daha olumlu bir tutum içinde olduklarını da belirtmek gerekiyor (Şekil 16).

Şekil 16. Türkiye'yi ziyaret edip etmediklerine göre Ermenistanlı katılımcıların Türklere hakkındaki tutumları

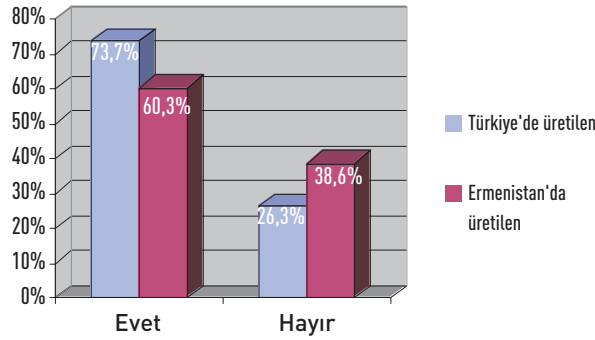
Şeklin de gösterdiği gibi, Türkiye'yi ziyaret eden her üç katılımcıdan biri Türklere hakkında ne olumlu, ne de olumsuz bir görüşe sahipken, Türkiye'de bulunmamış katılımcıların sadece %19,3'ü aynı görüşe sahip ve sadece %3,2'sinin Türklere karşı olumlu bir tutumu var.

IV. ÖNCELİKLER

Bu bölüm, katılımcıların Ermenistan ve Türkiye arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerin belli yönleri açısından sahip oldukları öncelikleri sunacaktır.

Anket sonuçlarında da görüldüğü üzere, Ermenistanlı katılımcıların %73,7'si Türkiye'de üretilen malları ve Türkiyeli katılımcıların %60,3'ü Ermenistan'da üretilen malları satın alabileceğini belirtiyor.

Şekil 17. Türkiye'de / Ermenistan'da üretilmiş malları satın alır mıydınız?

Ermenistan ve Türkiye'de yapılan anketlerin gösterdiği üzere katılımcıların Türkiye'de üretilen ya da Ermenistan'da üretilen malları almaya hazır olmaları yaşlarına ve Türk/Ermeniler hakkındaki genel görüşlerine göre farklılaşıyor. Buna göre, mantıksal olarak, Türk/Ermenilere karşı daha iyi yaklaşımlar içinde olanların, diğer ülkede üretilen malları almaya daha yatkındırlar. Benzer biçimde Ermenistan'da olumlu cevaplar; çok olumlu yaklaşımlar içinde olanların %100'ü tarafından, olumlu yaklaşımlar içinde olanların %91,4'ü tarafından, tarafsız yaklaşımlar içinde olanların %88,9'u tarafından, olumsuz yaklaşımlar içinde olanların %72'si tarafından ve çok olumsuz yaklaşımlar içinde olanların sadece %62,2'si tarafından verildi. Türkiye'de ise olumlu yaklaşanların %85'i, tarafsız yaklaşanların %71,6'sı, olumsuz yaklaşanların %43,7'si ve çok olumsuz yaklaşanların sadece %22,2'si Ermenistan'da üretilen malları almaya hazırlar. Beklendiği üzere yaş grupları arasında daha yaşlı katılımcılar, genç olanlara oranla Türkiye'de ya da Ermenistan'da üretilen malları satın almaya daha az istekliler (bkz. Tablo 26).

Tablo 26. Türkiye / Ermenistan'da üretilmiş malları satın alır mıydınız?

	Ermenistan		Türkiye	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır
18-29 yaş	78,5	21,5	66,8	33,2
30-44 yaş	77,7	22,3	63,3	36,7
45-59 yaş	73,1	26,9	48,4	51,6
60 ve üzeri	62,6	37,4	49,3	50,7

Ermenistanlı katılımcıların çoğunluğu tatil ve turizm için Türkiye'ye gitmek istediklerini (%73,5) ve bunların da büyük bir çoğunluğu (%94,8) Türkiye'yi atalarının topraklarını görmek için ziyaret etmek istediklerini belirttiler. Türkiyeli katılımcıların çoğunluğu (%50,4) ise Ermenistan'a ticaret ve iş için gidebileceğini belirtti.

Tablo 27. Türkiye / Ermenistan'a aşağıdaki durumlarda gider miydiniz?

	Giderdim		Gitmezdim		Bilmiyor	
	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.	Erm.	Türk.
Turizm, tatil	73,5	43,6	25,2	51,8	1,3	4,6
Ticaret	31,5	50,4	66,2	45,2	2,3	4,4
Çalışmak	17,4	38,8	79,7	56,6	2,9	4,6
Okul, eğitim	5,0	33,7	93,2	60,9	1,8	5,4
Tıbbi tedavi	5,7	45,4	90,6	49,4	3,7	5,2
Atalarımın yaşadığı toprakları görmek	94,8	0,0	5,2	0,0	0,0	0,0
Diğer	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0

Tablonun da gösterdiği gibi, Ermenistanlı katılımcılar Türkiye'ye eğitim, tıbbi tedavi ve çalışma sebepleriyle gitmeyi kesinlikle tercih etmiyor, aksine Türkiye'yi bir turizm ve tatil ülkesi olarak (%73.5) algılıyorlar. Diğer yandan Türkiyeli katılımcılar da Ermenistan'ı eğitim, çalışma ve turizm sebebiyle tercih etmiyor. Ancak buna paralel olarak tabloyu farklı bir açıdan da okumak mümkün: Türkiyeli katılımcıların %45.4'ü Ermeni bir doktorun tıbbi tedavisine güvenmeye ve %33.7'si Ermenistan'a okul ve eğitim amaçlı gitmeye hazırken, Ermenistan tarafında bu yöndeki cevaplar sırasıyla %5.7 ve %5 te kalıyor.

Ermenistanlı katılımcıların çoğunluğunun (%77.7) Türkçe konuşmamasına ve sadece %18.5'inin yalnızca bir kaç kelime bilmesine rağmen, çoğunluk (%73.7) Türk filmlerini, Türk kanallarını izleyip izlemedikleri ve Türk dergilerini okuyup okumadıkları sorusuna olumlu cevap verdi. Bu, katılımcıların aslında Ermenistan'da epey popüler olan Türk spor programlarını kastettiğini gösteriyor.

Anket göstergelerine göre, Ermenistanlı katılımcılar büyük çoğunlukla Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını onaylarken, Türkiye tarafında bu oran düşerek önemli bir kararsız katılımcı kesimini işaret ediyor.

Tablo 28. Aşağıda bazı görüşler yer almaktadır. Bunları ayrı ayrı onaylayıp onaylamadığınızı belirtir misiniz?

Ermenistanlı katılımcılar	Onaylıyor	Onaylamıyor	Bilmiyor
Ermenistan ve Türkiye arasında sınır kapılarının açılması	62,7	31,1	6,2
İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması	87,7	8,1	4,2
Siyasi ve tarihe ilişkin sorunların çözülmesini beklemeden ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi	60,1	33,1	6,8

Türkiyeli katılımcılar	Onaylıyor	Onaylamıyor	Bilmiyor
Ermenistan ve Türkiye arasında sınır kapılarının açılması	50,9	32,2	16,9
İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması	64,6	20,6	14,8
Siyasi ve tarihe ilişkin sorunların çözülmesini beklemeden ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi	54,0	29,0	17,1

Katılımcılar aynı zamanda Ermenistan ve Türkiye arasında sınır kapılarının açılmasını ve ülkelerimiz arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini destekliyorlar. Ermenistanlı ve Türkiyeli katılımcıların çoğunluğunun görüşüne göre iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirebilmek için Ermenistan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin daha çok vurgulanması gerekiyor.

Tablo 29. Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin iki ülke yararına olacak şekilde geliştirilmesi için sizce aşağıdakilerden hangisine en çok önem vermek gerekir?

	Ermenistan	Türkiye
Devletlerarası - diplomatik ilişkiler	74,8	57,8
Akademik -üniversiteler arası ilişkiler	1,4	3,0
İş adamları arasında - ticari ilişkiler	6,1	13,5
Sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkiler	0,2	7,3
İki ülkenin milletvekilleri arasındaki ilişkiler	2,1	3,1
İki ülkenin vatandaşlarının karşılıklı turizm ilişkileri	6,0	7,7
Ermeni sorununa adil bir çözüm	6,0	-

Cevapların dağılımına göre ikinci derecede önemli olan noktanın ticari ilişkilerin geliştirilmesi konusu olduğunu görüyoruz. İki ülkeden katılımcılar aynı zamanda turizmin geliştirilmesinin gerekliliğini vurguladılar. Bunun yanında buradan, Ermenistanlı katılımcıların aksine Türkiyeli katılımcılar açısından sivil toplum kuruluşlarının iki devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi bakımından önemli bir araç olduğunu, Ermenistanlı katılımcıların belirgin bir bölümünün ise Ermeni sorununa getirilecek adil bir çözümün önemini vurguladıkları sonucu da çıkarılabilir. İki ülkedeki katılımcılar da politikacılar ve akademisyenler arasındaki ilişkilerin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesi açısından fazla önem taşımadığını düşünüyorlar.

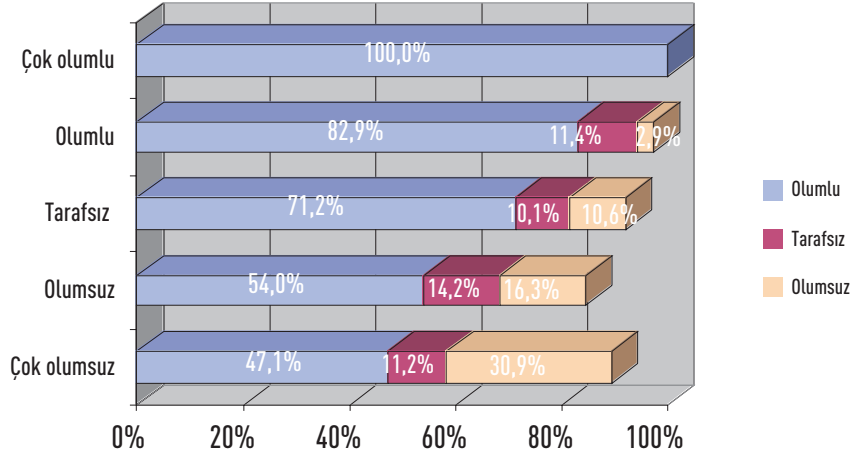
Türk-Ermeni İş Geliştirme Komitesi'nin girişimleri, somut bir örnek olarak katılımcılara sunulduğunda katılımcıların komite hakkındaki görüşleri daha netleşiyor. Türkiyeli katılımcılar, komitenin faaliyetlerine karşı daha olumlu bir tavır takınırken, Ermenistanlı katılımcıların bu konuda daha çekimser kaldıklarını gözlemliyoruz (Tablo 30). Aynı zamanda Ermenistanlı katılımcıların 1/5'inin, Türkiyeli katılımcıların da 1/4'ünün soruya cevap vermekte zorlandığını görüyoruz.

Tablo 30. Türk-Ermeni İş Geliştirme Komitesi işbirliği yönünde adımlar atıyor. Ağrı Dağı ve Karstaki Ani harabelerinin Ermeniler ve Türkler arasında barış bölgesi olabileceğini düşünüyorlar. Siz bu çalışmalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

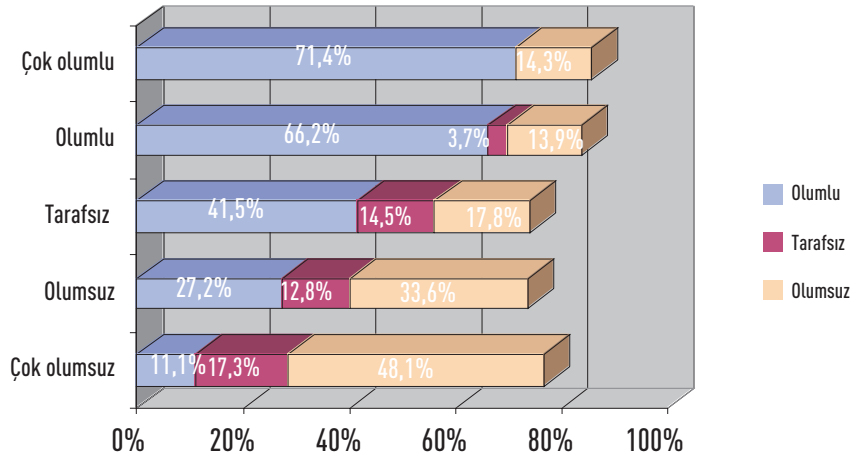
	Ermenistan	Türkiye
Olumlu	23,7	37,7
Ne olumlu, ne olumsuz	30,1	11,6
Olumsuz	26,4	23,7
Cevap vermesi zor	19,8	26,9

Beklenilebileceği gibi katılımcıların konu hakkındaki görüşleri, Türkler hakkındaki tutumlarına bağlı olarak değişiyor- tutum ne kadar olumluysa konseyin yaklaşımlarına karşı düşünceler o denli olumlu oluyor.

Şekil 18. Katılımcıların Türklere genel yaklaşımı ile Ermeni-Türk İş Geliştirme Komitesinin çabalarına ilişkin görüşleri arasındaki ilişki

Şekil 19. Katılımcıların Ermenilere genel yaklaşımı ile Ermeni-Türk İş Geliştirme Komitesinin çabalarına ilişkin görüşleri arasındaki ilişki

V. SONUÇ

Bitirirken, kuşkusuz vurgulanması gereken ve araştırmaya değerini veren husus bu araştırmanın bir ilk tecrübe olmasıdır. İki ülke toplumunun birbirleri hakkında ne düşündüklerini elden geldiğince ortaya çıkarmayı hedefleyen bu araştırmada söz konusu bilgi Türkiyeli ve Ermenistanlı araştırmacıların inisiyatifleri ve ortak çalışmaları sonucu oluşturuldu. Ayrıca araştırmanın yürütüldüğü ülkelerin sınır komşusu olmalarına rağmen, araştırmanın zorlu iletişim koşulları altında gerçekleştirilmiş olması araştırma sürecine dair deneyimimizi etkiledi. Bu nedenle bu araştırmanın bundan sonra yapılacaklar için bir başlangıç noktası olmasını umuyoruz.

Bilgi

Görüşmelerin analizi Türkiyeli katılımcıların komşu ülke Ermenistan'a dair bilgisinin düşük bir seviyede olduğu gerçeğini göstermektedir. Benzer bir biçimde Ermenistanlı katılımcıların Türkiyelilere dair bilgisi düşük bir seviyededir. İki komşu ülke birbirini tanımamaktadır.

Örneğin; Ermenilerin dininin Musevilik olduğunu ve Ermenistan'ı parlamentoda temsiliyeti dahi olmayan Komünist Parti'nin yönettiğini düşünen Türkiyeli katılımcılar bulunmaktadır. Gündelik dil Ermeniler için "kötü" durumlara tekabül edecek nitelendirmelerin ve yanlış anlamaların üzerini örtmektedir. "Ermeni", "Yahudi", "komünist" nitelendirmeleri bunlar arasında sayılabilir. Başka bir deyişle, bilgi eksikliği korkunun ve ona bağlı olarak nefretin de kaynağı olarak belirginleşmektedir.

Araştırma ayrıca Ermeni/Türk Sorununun Türkler ve Ermeniler tarafından farklı bir biçimde algılandığını ortaya koymuştur. Ermenistan vatandaşlarına göre ancak tarihsel kökenleri bulunan bir sorunun tanınmasıyla çözülebilecek bir gerilim söz konusuysen, Türkiye vatandaşlarına göre Ermeniler esas olarak "öteki" ya da "yabancı"dır.

Araştırmanın görece olarak önemli bulgularından biri de Türkiye'deki bilgi seviyesiyle önyargı seviyesi arasındaki karşılıklı ilişkidir. Bilgi eksikliği önyargı seviyesini düşürmekte ve değişken bir hale getirmektedir. Ermeni milli kimliği "soykırım"ı dayanak noktası olarak kurulmuştur, genç kuşaklar bu çerçevede sosyalleşmişlerdir. Türkiye'de; her ne kadar Ermenilik "ötekilik" olarak kuruluyorsa ve "1915" meselesi günümüzde hala tabuysa da; tarihsel olaylarla ilgili bilgi eksikliği iki toplumun karşılıklı algılamalarında farklılıklar yaratmaktadır.

Örneğin; eğer Türkiye bir ülkeyle iyi ilişkilere sahipse Ermenistan'ın o ülkeyle ilişkisinin kötü olacağı varsayılmaktadır ve tersi için de aynı durum geçerlidir.

Her iki ülkede de, din diğer ülke için son derece önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu katılımcıların çoğunluğunun Türkiye'nin laik bir rejime sahip olduğuna inanmadığı Ermenistan'da daha da açıktır. İki ülke de milli kimliğin din öğesini diğerine transfer etmekte; diğer ülke din bakımından "öteki" olarak kurulmaktadır. Önyargıların üretilmesinde iki ülke arasındaki dinsel farklılıklar önemli bir rol oynamaktadır. Milli kimlik ve ideoloji büyük ölçüde dinsel farklılık bileşeni tarafından beslenmektedir.

Türkler bilgi eksikliğinin farkındadır ve bu Ermenistan hakkında çok daha muğlak fikir sahibi olmalarını beraberinde getirmektedir. Oysa Ermenilerin Türkiye hakkında kesin fikirlere sahip oldukları çok daha belirgindir. Bu fikirler, bir "tarih ve ulus bilinci" oluşturulması yönünde, en hafif ifadeyle "Ermeni düşmanları" olarak öğrenilen Atatürk, Talat Paşa, Enver Paşa, Sultan Hamit, Jön Türkler, vb. bilgilerden gelmektedir.

Tutumlar

Araştırma karşılıklı algılamaların benzerlikler taşıdığını ortaya koymaktadır. Ermenistan vatandaşlarının; Ermeniler'in Türkiye vatandaşları gözünde olumsuz bir imaja sahip olduğu konusunda şüphesi yoktur. Türkiye vatandaşları Ermenilerin Türkiye vatandaşları hakkında olumsuz yönde bir düşünceye sahip olmadığını düşünmektedir. Ermenistan vatandaşları ve Türkiye vatandaşları birbirlerini yanlış anlamaktadır; Ermeni vatandaşlar Türkiye vatandaşlarının olumluluk seviyelerini, Türkiye vatandaşları ise Ermenistan vatandaşlarının olumsuzluk seviyelerini bilmemektedir.

Genel olarak Ermeni vatandaşlarının Türklere dair değerlendirmesi olumsuz olarak nitelenebilecekken; Türkiye vatandaşlarının Ermenilere dair değerlendirmesi tam anlamıyla olumsuz olarak nitelenemez, "tarafsız"a yakındır. Ermenistan vatandaşları tarafından dile getirilen nitelendirmelerin 2/3'ü olumsuzken; Türkiyeli katılımcılar için bu oran 1/3'tür.

Araştırma ayrıca Türkiye vatandaşlarının yüksek eğitim almış kesimlerinin Ermenistan devletini Ermeni toplumundan ayırdıklarını ortaya çıkarmıştır. Devlete dair olumsuz ya da en azından mesafeli bir tutum, topluma dair tutumlara transfer edilmemiştir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri de Ermenistan'da ya da Türkiye'de bir tanıdığı olan katılımcılardan elde edilmiştir. Türk bir tanıdığı olan Ermenistan vatandaşlarının ve Ermeni bir tanıdığı olan Türkiye vatandaşlarının görüşleri tarafsızdır.

Öncelikler

Araştırmanın belirli bulguları olumlu bir gelecek tasavvur etmek için umut vermektedir. Her iki ülkede de, her ne kadar farklı itkilerle de olsa; diğeriyle iletişim kurmak için gerekli psikolojik zemin mevcuttur.

Örneğin "insani" olarak daha fazla güven ilişkisini gerektiren "doktora muayene olmak" gibi bir konuda Türkler görece olarak önyargısız düşünebilirken, önyargıların daha yüksek olduğu Ermeniler arasında Türk malı alabilecek olanlar veya turizm için Türkiye'ye gidecek olanlar daha fazladır. Ermeniler ise büyük bir çoğunlukla Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını istemektedirler.

Kuşkusuz iki ülke arasında en hassas konu "1915" in değerlendirilmesidir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak Ermenistan tarafında net bir biçimde, %82'lik bir oranla "Ermeni sorunu / soykırım" dile getirilirken, Türkiyeli katılımcılardan bunu asıl mesele olarak görenlerin oranı %19'dur.

Burada, önyargı düzeylerindeki farklılıklar ve ulusal kimliklerin oluşumunda "1915" in ve "öteki" nin oynamış olduğu rolün keskinliği göz önüne alınırsa, Türkiye tarafından bir girişimde bulunulması olasılığı daha gerçekçi görünmektedir. Ermenilerin "1915" i kökleri derinlerde bulunan tarihi bir travma olarak yaşıyor olmaları nedeniyle Türklere bu hatıra saygı duyarak ve empati geliştirerek ilk adımı atmaları beklenebilir. Buna ek olarak; verilerin olumsuzluğuna karşın bir diyalog potansiyelinin işaretleri mevcuttur.

Başka bir deyişle, Türklere iletişim kurma yönünde ilk adımı atabilirler ancak öte yandan Ermenilerin de adım atabilme yeteneğine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ermeniler için tarihsel olarak yaşanmış bir acı vardır ve bu unutulacak bir şey değildir. Bu güçlüklerin aşılması için

Türkler tarafından Ermenilere ve Ermeni tarihine saygı duymaları gerekmektedir. Ancak, en azından tutumlar bazında, adım atabilmek için gerekli psikolojik zemin Ermenilerde de bulunmaktadır.

İki komşu ülke toplumunun birbirleri hakkında sahip olduğu bilginin en önemli kaynaklarının medya/TV ve tarih kitapları olduğuna dikkat edilirse, devlet kontrolündeki tarih kitaplarına kıyasla sivil toplumla daha yakın olan medya kanallarının, popülist yaklaşımlardan uzak, adil, etik ve önyargısız yayın yapabildikleri takdirde, iki toplum hakkında bilgi sahibi olunmasında ve negatif önyargıların giderilmesinde büyük bir katkı yapabileceği de anlaşılabilir.

"Bilgi çoğullaşması"yla iki komşu ülkenin yurttaşlarının birbirleriyle alternatif bir iletişim kurmasının yolu açılabilir.

Araştırma Sırasında Karşılaştığımız Güçlükler

Her aşamasında büyük bir yavaşlıkla ilerleyen ve yaklaşık iki sene süren araştırmanın zor olacağı başından belliydi. Karşılaştığımız ilk zorluk soruların hazırlanması aşamasında ortaya çıktı. Bilindiği üzere, saha çalışması yapan araştırmacılar araştırma tekniklerini kullanarak hipotezler eşliğinde soru sorar. Niceliksel (*quantitative*) araştırmalarda kullanılan anketlerde de görüşülen kişilere yöneltilen kapalı uçlu sorular incelenmeye çalışılan konuya dair hipotezleri içerir; yani herhangi bir sorunun altında yer alan şıklarda her türlü potansiyel cevabı bulmak mümkündür. Ancak "Türkiye-Ermenistan Vatandaşları Karşılıklı Algılama ve Diyalog Projesi" başlıklı araştırmada bazı şıklar yer almadı. Özellikle Ermenistan tarafında olmaması düşünülemeyecek olan bazı şıklar Türkiye'de uygulanan soru formunda yer almadı; yani bazı sorular sorulamadı ve daha başlangıçta "oto-sansür" uygulandı.

Örneğin; içinde "soykırım" kelimesi geçmemesine rağmen şu soru Türkiye'de sorulmadı:

"1910'ların ikinci yarısında, Anadolu'da yaşayan yüzbinlerce Ermeni öldü ve ülke dışına sürüldü." ("In the second half of 1910s, hundreds of thousands Armenians were killed in nowadays Turkey (Anatolia) and deported out of country").

Onun yerine şu iki soru uygulandı:

"Birinci Dünya savaşı sırasında Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı başka yerlere göçe zorlandı" ("During World War I, much of the Armenian population living in nowadays Turkey (Anatolia) was forced to migrate to other places").

"Birinci Dünya savaşı sırasında Anadolu'da yaşayan çok sayıda Türk ve Ermeni hayatını kaybetti" (In the second half of 1910s, the clashes in Anatolia claimed many Armenian and Turkish lives").

Yukarıdaki ikinci soru ise Ermenistan'da sorulamadı. Başka bir deyişle, araştırmacılar, "1915" konusunda karşılaştırma imkanı sağlayacak soruları sormadılar, içinde buldukları toplumun ve bundan ziyade resmi söylemlerin "hassasiyet" noktalarını göz önünde bulundurmamak zorunda kaldılar.

Buna rağmen, saha çalışmasında sorunlar çıktı. Araştırmanın Ermenistan ve Ermenilerle ilgili olduğunu öğrenen birçok kişi görüşmeyi reddetti; bazı yerlerde "Biz böyle şeylere karışmayız" diyerek kapılar kapandı. Bu araştırmayı "yaptıranların" "ortalığı karıştıracağını" dile getirenler, "Kim ne diye yaptırıyor?", "Bu çalışmayı Ermeniler mi yaptırıyor?", anketörlere "Sen Ermeni

misin?", "Ermeniler adına mı çalışıyorsun?" diye soranlar oldu.

Ermenistan'da da benzer sorunlar ortaya çıktı. Bu ülkede araştırmanın yapıldığı kamuoyuna yansınınca, milliyetçi gruplar araştırmanın "skandal" olduğunu, Türkler tarafından yaptırıldığını savundular; araştırmacıları "hain" ilan ettiler.

Aslında tek başına bu gözlemlere dayanarak araştırmada elde edilen sonuçların bir bakıma görüldüğünden daha olumsuz önyargılara işaret ettiği dahi söylenebilir. Ama bu saptamayı tersten okumak da mümkündür. Çünkü, insanların "başlarının belaya girebileceğini"; kamu çalışanları ise işlerinden atılabilecekleri korkusunu dile getirmelerinin, anketlere cevap verilirken gösterilen tedirginliğin, şu türden hakim ya da "öğrenilmiş" bir korkuyu açığa çıkarttığı da düşünülebilir: "Geçerli olan söyleme, zamanın havasına uymak için Ermeniler hakkında konuşulmaz. Konuşulursa da olumsuz konuşmak gerekir."

Görüşmeler sırasında yaşanan tedirginliklerin yanı sıra, anketörler somut sorunlarla da karşılaştı. Çeşitli şehir ve ilçelerde anketörler gözaltına alındı; sorgulandıktan sonra serbest bırakıldı; kimi yerde anketörler ilçe dışına çıkarıldı³. Bu nedenle, araştırmanın örneklem kotasında yer alan bazı mahallelerde değişiklikler yapılmak zorunda kalındı.

Sonuç olarak araştırmanın yapılması bile "hassas" bir mevzuuydu ve bu türden bir "hassasiyet" Türkler ve Ermenilerin birbirlerinin ulusal kimliklerini sarsıcı bir potansiyel taşıdıklarını ortaya koyuyordu.

Bütün bu zorluklara karşın saha araştırmasında elde edilen önemli bulgulardan biri de katılımcıların iki ülke arasındaki ilişkilerin ticaret, iş, eğitim, turizm gibi kanallar vasıtasıyla gelişebileceğinin, en azından çoğullaşarak "normalleşebileceğinin" belirtmeleriydi.

Bu araştırma iki ülkenin birbirine dair bilgi eksikliğini gözler önüne sermektedir. Elinizdeki metinde araştırmanın belli başlı sonuçları kapsanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayı tamamlarken geniş kapsamlı bir özet metin oluşturmaktan ve uzun erimli sonuçlara varmaktan özellikle kaçındık. Araştırmamız sırasında görüştüğümüz kişilerin fikirlerini tam anlamıyla sunmayı amaçladık. Yürüttüğümüz karşılaştırmalı iki sosyolojik çalışmadan çıkartılabilecek sonuç ve yorumların çoğunu ise, okurların muhakemesine bırakıyoruz.

³ Kastamonu'nun Araç, Tokat'ın Niksar ve İstanbul'un Pendik ilçesi Fatih mahallesinde anketörler sivil polisler tarafından gözaltına alındılar, sorgulandı, daha sonra serbest bırakıldılar. Kastamonu'nun Araç ilçesinde ise anketör ilçe dışına çıkarıldı.

CONCLUSION

To conclude, what should definitely be emphasized and makes this research all the more meaningful is that it is a first experience. On the one hand, it represents an attempt to unravel mutual perceptions in Turkey and Armenia and on the other it creates the knowledge which came out of an initiative and collective work of Turkish and Armenian researchers. In addition, although the two countries are neighbors, the difficulties of communication and travel also affected our experience. Hence, this research is one of the first attempts which we hope will trigger other joint efforts among Turks and Armenians.

Knowledge

The analysis of interviews reveals the fact that Turkish participants have a low level of knowledge about neighboring Armenia. And similarly, Armenians have a low level of knowledge about Turks. The neighbors do not know each other.

For example, there are Turkish participants who believe that the main religious affiliation of Armenians is Judaism and that Armenia is still lead by the Communist Party. In other words, everyday language covers misconceptions and adjectives which bring to mind bad situations for Armenians. The adjectives of "Armenian", "Jewish" and "communist" can be counted as examples for this. Lack of knowledge becomes more apparent as a source of fear and hatred.

The research also shows that the Armenian/Turkish Question is perceived in a different manner by Turks and Armenians. For Armenian citizens the conflict can be resolved only if it is recognized as an historically rooted problem, and for Turkish citizens Armenians are "other and "alien".

One of the relatively more important findings of the research is the correlation between the level of knowledge and the level of prejudice in Turkey. Lack of knowledge lowers the level of prejudice, and makes it more unstable. Armenian national identity has been constructed on the basis of "genocide;" recent generations have been socialized within that framework. In Turkey however Armenianness has been constructed as "otherness" and "1915" has remained as a stigmatized issue up to the present time; lack of knowledge about historical events creates differences in the mutual perceptions of two societies.

For instance if Turkey has a good relationship with a particular country, then it is assumed that Armenia has a bad one and vice versa.

In both countries, religion is counted as a critical factor for other country. This is more clear in Armenia, where the majority of participants believe that Turkey is not governed by a secular regime. Both of the countries transfer the religious dimension of national identity to other; the other country has been constructed as "other" in terms of religion. Religious differences between two the countries play an important role in the creation of prejudices. National identity and ideology have been mostly fed by the dimension of religion

Turkish citizens are aware of their lack of knowledge, which leads a confused image of Armenians. On the contrary Armenian citizens' knowledge of Turkey is more definite. Their knowledge comes from some information about Atatürk, Talat Pasha, Sultan Hamit and Young Turks as "enemies of Armenians" and leads to the formation of "historical and national consciousness."

Attitudes

The research shows that mutual perceptions have similarities. Armenian citizens have no doubt that Turkish citizens have a negative image of Armenians. Turkish citizens believe that Armenians do not think in a negative way about Turkish citizens. Armenians and Turkish citizens misunderstood each other in a sense; Armenian citizens do not know the level of positivity of Turkish citizens and Turkish citizens do not know the level of negativity. Highly educated segments of Turkish citizens seem in more positive mood to Armenian citizens.

In general as Armenian citizens' evaluation of Turkish citizens can be called negative, Turkish citizens' evaluation of Armenian is not so clearly negative and is close to the "neutral". Fully 2/3 of adjectives articulated by Armenian citizens for Turkish citizens are negative, and this proportion for Turkish participants is 1/3.

The research also shows that highly educated segments of Turkish citizens separate the Armenian state from Armenian society. The negative or at least "hands off" attitude over state may not be transferred to attitudes over society.

The source of one of the important findings of the research derives from participants who have contacts in Armenia or Turkey. The opinion of Armenian citizens who have Turkish acquaintances is neutral and the opinion of Turkish citizens who have Armenian acquaintances is positive.

Priorities

Certain findings of the research give the motivation for dreaming of a positive future. In both countries there is the basis of a psychological substructure for communication with the other, even though it derives from different motivations.

For instance, for the statement as a concern of confidence, "being treated by an Armenian doctor" Turkish citizens can think free of bias. On the other hand, there are many people in Armenia who buy products made in Turkey and come to Turkey for vacation among Armenian citizens. And also Armenians wishes establishing diplomatic relations between Armenia and Turkey.

Undoubtedly, the most sensitive issue between two countries is the evaluation of the events of 1915. According to respondents the main problem between Armenia and Turkey is the Armenian Question/genocide, with a proportion of 82% in Armenia, and 19% in Turkey stating this as the key issue.

As far as the differences between the levels of prejudices and the important role of '1915' and 'otherness' in the construction of national identities are concerned, the possibility of an attempt from Turkey seems more realistic. The reason for that lies in the fact Armenians have experienced 1915 as a deep rooted historical trauma and hence would expect Turks to make the first steps to respect this memory and provide psychological empathy. Additionally, despite the negativity of the data, there are also signals of potential dialogue.

In other words, Turks can take a first step toward communication, but Armenians also have the ability of taking a step. For Armenians there is a historically experienced suffering which cannot be forgotten. An attitude of respect from Turks toward Armenians and their history will be necessary in order to resolve the difficulties in the long run. However Armenians can also take steps solve the problem at least in their attitudes.

Nowadays the main source of knowledge about the other in both countries is media/TV and history books. As media becomes more neutral, ethical, fair and detached, the distance between two societies may grow smaller.

New forms of communication between two countries can be promoted by the "pluralization of knowledge."

Difficulties of Research

Of course it is very challenging to carry out a multi-year research project. The first difficulty came on the scene during the questions had been prepared. In general, fieldwork is performed by using research techniques with an accompaniment of hypotheses. In quantitative research the surveys include the whole hypotheses surrounding the issue and try to observe the issue with the help of close-ended questions addressed to the interviewee, where a variety of potential answers can be found within the options. However, the "Armenian and Turkish Citizens Mutual Perceptions and Dialogue Project" did not include all options, especially sine qua non options for Armenia were not written to the Questionnaire for Turkey, in other words some questions could not be asked and even at the beginning "auto-censorship" had been applied.

For instance; despite the word "genocide" is not used, the following question were not asked to the participants.

"In the second half of 1910s, hundreds of thousands Armenians were killed in nowadays Turkey (Anatolia) and deported out of country."

But the following two questions were asked to Turkish participants

"During World War I, much of the Armenian population living in nowadays Turkey (Anatolia) was forced migrate to other places."

"In the second half of 1910s, the clashes in Anatolia claimed many Armenian and Turkish lives."

The second question as it is mentioned above, was not asked of Armenian participants. In other words, researchers did not ask questions which sustain the chance of comparison on "1915"; they were obliged to pay attention to the items of "sensitivity" of society and beyond this, of official discourse.

In spite of this, researchers faced many difficulties during the field work. Many people in Turkey rejected to interview due to fact that the research is about Armenia and Armenians; doors were closed by saying "We are not concerned with issues like this." In addition to this, there were also some people who were very suspicious about the research and interviewers were questioned: Who is behind the research? Are Armenians leading the research? Are you Armenian? Do you work for Armenians?

There were also some problems in Armenia. As the research had become publicly known, during the pretest study one local newspaper insisted on that it is led by Turkish citizens. They also declared that researchers were "betrayers".

Actually, we can say that those kind of observations bespeak the existence of more negative prejudices than those we found in the results. But the statement can also be read inversely, that people were saying "we may get into trouble," or were worrying about losing their job and answering the question in an anxious mood, they also uncover the dominant or internalized fear: "In order to comply with the societal discourse, do not talk about Armenians, if you talk, talk in a negative way."

Beside the anxiety experienced during interviews, Turkish interviewers also experienced concrete problems. Interviewers were taken into custody; after the interrogation they were allowed to go free in some cities and districts; in some districts interviewers were deported⁴. Due to this fact the Turkish sociologists were obliged to modify the sample.

In sum, doing the research itself was a "sensitive" subject; and this kind of "sensitivity" also reveals the fact that Turkish citizens and Armenian citizens mutually have the potential of ruining their national identities.

Despite the given difficulties one of important finding of the field work was that relations between two countries can be developed. Participants stated that communication through channels such as trade, business, education, and tourism, at least has the potential of being more plural and normal.

The research showed that there is a lack of information in both countries. Every effort has been made to include the main results of the research in the text. Here we have specially refrained from large-scale summarizing and far going conclusions. Our task was to present in the most complete way the opinion of people interviewed by us during the research. As for the conclusions and comments arising from the comparative analysis of two sociological studies that we conducted, we leave many of them to the judgment of readers.

⁴ In the course of the research interviewers had been taken into the custody, interrogated and released in the districts of Araç in Kastamonu, Niksar in Tokat and quarter of Fatih in district of Pendik in İstanbul . In Araç, Kastomonu, interviewers had been deported out of city.

EK 1: ANKET - ERMENİSTAN

I-Bilgi

Toprak büyüklüğü bakımından bugünkü Türkiye'yi nasıl değerlendirirsiniz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Büyük bir ülke	524	52,4
Küçük bir ülke	42	4,2
Ne büyük ne küçük bir ülke	410	41,0
Bilmiyorum	24	2,4
Toplam	1000	100,0

Bugünkü Türkiye'nin nüfusu yaklaşık kaç milyondur?

	Frekans	Geçerli Yüzde
5 milyondan az	23	2,3
5-10 milyon	78	7,8
10-20 milyon	119	11,9
20-40 milyon	199	19,9
40-60 milyon	270	27,0
60-80 milyon	130	13,0
80-100 milyon	20	2,0
100 milyondan çok	2	0,2
Bilmiyorum	159	15,9

Türkiye'de yönetimde kimin daha çok ağırlığı vardır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Cumhurbaşkanı	630	63,0
Başbakan	166	16,6
Sultan	64	6,4
İslami din adamları	62	6,2
Diğer	6	0,6
Bilmiyorum	72	7,2

Türkiye'nin denize kıyısı var mıdır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	959	95,9
Hayır	9	0,9
Bilmiyorum	32	3,2

(EVETSE) Hangisine / hangilerine?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Karadeniz	793	82,7
Akdeniz	684	71,3
Ege Denizi	210	21,9
Hazar Denizi	63	6,6
Marmara Denizi	12	1,3
Diğer	3	0,3
Bilmiyorum	29	3,0

Türklerin çoğunluğu hangi dine mensuptur?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Budizm	0	0,0
Hıristiyanlık	0	0,0
İslam	992	99,2
Musevilik	0	0,0
Diğer	0	0,0
Bilmiyor	8	0,8

Türkiye'de resmi din var mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	685	68,5
Hayır	147	14,7
Bilmiyorum	168	16,8

(EVETSE) Hangisi?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Budizm	0	0,0
Hıristiyanlık	2	0,3
İslam	679	99,1
Musevilik	2	0,3
Diğer	0	0,0
Bilmiyorum	2	0,3

Aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı söyler misiniz?

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bilmiyorum	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Türkler ve Ermeniler müzik, yemek zevkleri, halk dansları gibi bir çok yönden ortak bir kültüre sahiptir.	742	74,2	224	22,4	34	3,4
20. yüzyılın başına kadar Türkler ile Ermeniler arasında herhangi bir çatışma olmamıştır.	6	0,6	977	97,7	17	1,7
Ermeniler Anadolu'nunun bazı yerlerinde Türkler gelmeden önce de yaşıyorlardı.	973	97,3	5	0,5	22	2,2
Bugün Türkiye'de yaşayan Ermeniler Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye'ye geldiler	4	0,4	980	98,0	16	1,6
Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı başka yerlere göçe zorlandı.	979	97,9	13	1,3	8	0,8
1910'ların ikinci yarısında Anadolu'da yaşayan yüzbinlerce Ermeni öldü ve ülke dışına sürüldü.	999	99,9	0	0,0	1	0,1
Anadolu'da çeşitli yerlerde Ermenilere ait kiliseler ve sanat eserleri bulunmaktadır.	974	97,4	11	1,1	15	1,5

Türkiye'nin şimdi sayacağım ülkelerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu belirtir misiniz?

	Kötü İlişkiler		Ne iyi, ne kötü		İyi ilişkiler		Bilmiyor	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Ermenistan	828	82,8	153	15,3	3	0,3	16	1,6
Azerbaycan	14	1,4	33	3,3	950	95,0	3	0,3
Bulgaristan	190	19,0	382	38,2	208	20,8	220	22,0
Fransa	454	45,4	343	34,3	99	9,9	104	10,4
Gürcistan	21	2,1	293	29,3	643	64,3	43	4,3
Almanya	50	5,0	314	31,4	516	51,6	120	12,0
Yunanistan	486	48,6	274	27,4	98	9,8	142	14,2
İran	280	28,0	352	35,2	278	27,8	90	9,0
İsrail	131	13,1	384	38,4	332	33,2	153	15,3
Rusya	164	16,4	628	62,8	166	16,6	42	4,2
ABD	54	5,4	123	12,3	787	78,7	36	3,6

Türkler hangi mesleklerde, alanlarda ünlü ve başarılı olmuşlardır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ticaret	238	23,8
Diplomasi	223	22,3
Tarım	146	14,6
Hafif sanayi	96	9,6
Spor- Güreş	98	9,8
Doğu Müziği- Sanatı	69	6,9
Turizm	69	6,9
Endüstri/Ekonomi	53	5,3
Barbarlık	64	6,4
Diğer	46	4,6
Hiçbir alanda	34	3,4
Bilmiyorum	148	14,8

Ünlü olmuş Türk kişi veya kuruluşlarından hatırladıklarınız, bildikleriniz varsa, adlarını belirtir misiniz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Atatürk *	178	17,8
Talat *	137	13,7
Enver*	98	9,8
Sultan Hamid *	66	6,6
Jön Türkler*	25	2,5
Demirel	86	8,6
Turgut Özal	69	6,9
Ecevit	40	4,0
Hasan Şaş	44	4,4
Tansu Çiller	29	2,9
Tarkan	13	1,3
Diğer	84	8,4
Yok	31	3,1
Bilmiyorum	390	39,0

*Bütün bu kişiler katılımcılar tarafından "Ermeni düşmanı" olarak nitelendirildi.

II-Tutumlar

Hangisi daha önce tarih sahnesine çıkmış bir halktır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermeniler	946	94,6
Türkler	7	0,7
İkisi de eski halklardandır	47	4,7

Bugünkü Ermenistan-Türkiye arasındaki ilişkileri siz nasıl yorumluyorsunuz?

Çok kötü		Kötü		Ne iyi ne kötü		İyi		Çok iyi		Bilmiyor	
Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
189	18,9	604	60,4	179	17,9	5	0,5	0	0,0	23	2,3

Her iki ülkede demokrasinin gelişmişliği sizce ne düzeydedir?

	Çok geri		Geri		Orta		İleri		Çok ileri		Bilmiyor	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Ermenistan	97	9,7	298	29,8	460	46,0	106	10,6	21	2,1	18	1,8
Türkiye	125	12,5	273	27,3	368	36,8	92	9,2	12	1,2	130	13,0

Türkler hakkında genel olarak nasıl bir düşünceye, yargıya sahipsiniz?

Çok olumsuz		Olumsuz		Ne olumlu, Ne olumsuz		Olumlu		Çok olumlu		Bilmiyor	
Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
278	27,8	472	47,2	198	19,8	35	3,5	2	0,2	15	1,5

Sizce Türkler, Ermeniler hakkında nasıl bir düşünceye, yargıya sahiptirler?

Çok olumsuz		Olumsuz		Ne olumlu, Ne olumsuz		Olumlu		Çok olumlu		Bilmiyor	
Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
334	33,4	572	57,2	34	3,4	21	2,1	1	0,1	38	3,8

**Sizce aşağıdaki cümlelerden hangisi Türk ve Ermeni halkları arasındaki ilişkiler hakkında Türkler'in bakışını daha iyi tanımlamaktadır ?
(Tek cevap)**

	Frekans	Geçerli Yüzde
Türkler Ermenilerle genellikle iyi geçinmek isterler	9	0,9
Türkler Ermenileri genellikle tehdit unsuru olarak görürler	14	14,0
Türkler Ermenileri genellikle sevmezler	513	51,3
Her iki taraftaki önyargılar Ermeni ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemektedir	300	30,0
Bilmiyor	38	3,8

Sizce aşağıdaki cümlelerden hangisi şu anki Türk ve Ermeni devletleri arasındaki ilişkiler hakkında Türkiye'nin bakışını daha iyi tanımlamaktadır ? (Tek cevap)

	Frekans	Geçerli Yüzde
Türkiye, Ermenistan'ı dost bir komşu ülke olarak görmektedir	4	0,4
Türkiye, Ermenistan ile diplomatik ilişkisi olmayan bir komşu ülkedir	360	36,0
Türkiye Ermenistan için bir tehlike kaynağıdır.	276	27,6
Türkiye, Ermenistan'a düşmandır	336	33,6
Bilmiyor	24	2,4

Geçtiğimiz on yıl içinde Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler sizce olumlu yönde mi gelişti, aynı mı kaldı, yoksa olumsuz yönde mi gelişti?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumlu yönde gelişti	226	22,6
Olumlu veya olumsuz bir gelişme olmadı	525	52,5
Olumsuz yönde gelişti	210	21,0
Bilmiyor	38	3,8

Önümüzdeki on yıl içinde Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler sizce olumlu yönde mi gelişecek, aynı mı kalacak yoksa olumsuz yönde mi gelişecek?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumlu yönde gelişecek	147	14,7
Aynı kalacak	374	37,4
Olumsuz yönde gelişecek	253	25,3
Bilmiyor	226	22,6

Size göre Ermenistan ve Türkiye'nin ilişkilerinin normalleşmesinin önünde önemli bir engel var mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	955	95,5
Hayır	16	1,6
Bilmiyor	29	2,9

EVETSE) Size göre Ermenistan ve Türkiye'nin ilişkilerinin normalleşmesinin önündeki başlıca engel(ler) ne(ler)dir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermeni sorunu/ "Soykırım"	780	81,7
Ermeni-Azerbaycan ilişkileri/Dağlık Karabağ sorunu	94	9,8
Dini Farklılıklar	27	2,8
Saldırgan Türk Milliyetçiliği	13	1,4
Diğer	35	3,7
Bilmiyor	6	0,6

Türkleri bir kelimeyle nasıl tarif ederdiniz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumsuz Özellikler		
Kana susamış	64	6,4
Düşman	101	10,1
Barbar	91	9,1
Katil	64	6,4
İşgalci	26	2,6
Vahşi	36	3,6
Diğer	305	30,5
Olumlu Özellikler	60	6,0
Ne olumlu ne olumsuz özellikler	95	9,5
Bilmiyor	158	15,8

Hiç Türk gördünüz mü? (televizyonda veya basında değil, gerçek hayatta)

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	277	27,7
Hayır	723	72,3

(EVETSE), Bir Türkle konuştunuz mu?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	207	20,7
Hayır	70	7,0

(EVETSE) Hiç Türk tanıdığınızı / arkadaşınızı oldu mu?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	58	28,0
Hayır	149	72,0

(EVETSE) Nerede?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermenistan'da	16	27,6
Türkiye'de	16	27,6
Başka bir ülkede	26	44,8

Ailenizde, akrabalarınız arasında Türkiye'de doğup daha sonra Ermenistan'a gelerek yerleşen kimse var mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	245	24,5
Hayır	755	75,5

(EVETSE) Lütfen bu kişiyle akrabalık bağınızı belirtiniz.

İlişki	Frekans	Geçerli Yüzde
Eşiniz	26	10,6
Babanız	17	6,9
Anneniz	7	2,9
Babanızın babası	21	8,6
Annenizin babası	86	35,1
Büyükanne	33	13,5
Büyükbabanın ataları	38	15,5
Büyükannenin ataları	4	1,6
Erkek eşin anne-babası	8	3,3
Kadın eşin anne-babası	3	1,2
Kendisi	2	0,8

Siz hiç Türkiye'de bulundunuz mu?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	38	3,8
Hayır	962	96,2

(EVETSE) Ne zaman?

Yıl	Frekans	Geçerli Yüzde
1920'den önce	1	2,6
1921 - 1990	2	5,3
1991 - 1995	10	26,3
1996 - 1997	9	23,7
1998 - 2002	15	39,5
Hatırlamıyorum	1	2,6

Ailenizde / akrabalarınız arasında bir Türkle evli / nişanlı olan kimse var mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	4	0,4
Hayır	996	99,6

Varsa bu akrabanızla yakınlık dereceniz nedir?

İlişki	Frekans	Geçerli Yüzde
Büyükanne	1	25,0
Hala/Teyze	2	50,0
Büyükannenin erkek kardeşinin kızı	1	25,0

Aşağıdaki durumlarda tutumunuz ne olurdu?

	Olumsuz		Ne olumlu, ne olumsuz		Olumlu		Bilmiyor	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Şehrinize bir Türk ailesinin yerleştiğini öğrenmeniz	371	37,1	529	52,9	84	8,4	16	1,6
Mahallenizde / apartmanınızda bir Türk'ün oturması	448	44,8	460	46,0	81	8,1	11	1,1
İşyerinizde bir Türk'ün çalışması	439	43,9	470	47,0	78	7,8	13	1,3
Hastanede bir Türk doktorun sizinle ilgilenmesi	669	66,9	228	22,8	61	6,1	42	4,2
Oğlunuzun bir Türk ile evlenmesi	929	92,9	46	4,6	12	1,2	13	1,3
Kızınızın bir Türk ile evlenmesi	941	94,1	36	3,6	11	1,1	12	1,2

III- Öncelikler

Türkiye'de üretilmiş olan bir malı alır mıydınız?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	737	73,7
Hayır	263	26,3

Türkiye'ye aşağıdaki durumlarda gider miydiniz?

	Evet, Giderdim		Hayır, Gitmezdim		Bilmiyorum	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Turizm, tatil	735	73,5	252	25,2	13	1,3
Ticaret	315	31,5	662	66,2	23	2,3
Çalışmak	174	17,4	797	79,7	29	2,9
Okul, eğitim	50	5,0	932	93,2	18	1,8
Tıbbi tedavi	57	5,7	906	90,6	37	3,7
Atalarımın yaşadığı toprakları görmek için	73	94,8	4	5,2	0	0,0
Diğer	1	100	0	0,0	0	0,0

Türk filmlerine gider misiniz, Türk TV kanalları izler misiniz ya da Türk gazetelerini/dergilerini okur musunuz? (Herhangi birini yapıyorsanız, "Evet", hiçbirini yapmıyorsanız "Hayır" şeklinde belirtiniz...)

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	737	73,7
Hayır	263	26,3

Türkçe konuşuyor musunuz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet, akıcı konuşuyorum	6	0,6
Evet, temel iletişimi sağlayabilecek kadar konuşuyorum	32	3,2
Sadece birkaç kelime biliyorum	185	18,5
Hayır	777	77,7

Aşağıda bazı görüşler yer almaktadır. Bunları ayrı ayrı onaylayıp onaylamadığınızı belirtir misiniz?

	Onaylıyor		Onaylamıyor		Bilmiyor	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Ermenistan ve Türkiye arasındaki sınır kapılarının açılması	627	62,7	311	31,1	62	6,2
Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulması	877	87,7	81	8,1	42	4,2
Siyasal ve tarihe ilişkin sorunların çözülmesini beklemeden ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi	601	60,1	331	33,1	68	6,8

Sizce Türklerle şimdi sayacağım ülkelerin vatandaşları arasında ne kadar benzerlik var?

	Hiç benzerlik yok		Biraz benzerlik var		Çok benzerlik var		Bilmiyor	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Azerbaycan	20	2,0	196	19,6	780	78,0	4	0,4
Bulgaristan	368	36,8	377	37,7	93	9,3	162	16,2
Gürcistan	394	39,4	444	44,4	128	12,8	34	3,4
Irak	151	15,1	431	43,1	304	30,4	114	11,4
İran	167	16,7	479	47,9	295	29,5	59	5,9
Rusya	925	92,5	47	4,7	12	1,2	16	1,6
Suriye	239	23,9	477	47,7	160	16,0	124	12,4
Yunanistan	604	60,4	279	27,9	24	2,4	93	9,3
Ermenistan	689	68,9	285	28,5	17	1,7	9	0,9

Sizce Ermenilerle şimdi sayacağım ülkelerin vatandaşları arasında ne kadar benzerlik var?

	Hiç benzerlik yok		Biraz benzerlik var		Çok benzerlik var		Bilmiyor	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Azerbaycan	718	71,8	259	25,9	21	2,1	2	0,2
Bulgaristan	345	34,5	492	49,2	74	7,4	89	8,9
Gürcistan	287	28,7	611	61,1	91	9,1	11	1,1
Irak	759	75,9	147	14,7	16	1,6	78	7,8
İran	622	62,2	324	32,4	27	2,7	27	2,7
Rusya	679	67,9	294	29,4	23	2,3	4	0,4
Suriye	629	62,9	275	27,5	18	1,8	78	7,8
Yunanistan	234	23,4	497	49,7	231	23,1	38	3,8
Türkiye	687	68,7	287	28,7	17	1,7	7	0,7

Komşu ülkeleri ne kadar iyi tanıdığınızı düşünüyorsunuz?

	İyi tanımım		Biraz tanımım		Hiç tanımam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Azerbaycan	215	21,5	784	78,4	1	0,1
Türkiye	108	10,8	888	88,8	4	0,4
Gürcistan	251	25,1	748	74,8	1	0,1
İran	113	11,3	849	84,9	38	3,8

Tanıdığınızı söylediğiniz komşu ülkelere ilişkin bilginizi hangi kaynaktan edindiniz?

	Azerbaycan		Türkiye		Gürcistan		İran	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Tarih kitapları	491	49,1	712	71,5	489	48,9	525	54,6
Basın/TV	954	95,5	923	92,7	938	93,9	881	91,6
Eski kuşaklar/ Aile büyükleri	275	27,5	579	58,1	286	28,6	173	18,0
Eş-dost, arkadaş sohbetleri	272	27,2	187	18,8	342	34,2	162	16,8
Siyasetçiler	170	17,0	85	8,5	121	12,1	44	4,6
Din adamları / kilise	20	2,0	24	2,4	33	3,3	11	1,1
Sanat/edebiyat	185	18,5	200	20,1	221	22,1	183	19,0
Kişisel ziyaretler ve bağlantılar	61	6,1	39	3,9	90	9,0	9	0,9
Diğer	21	2,1	1	0,1	1	0,1	0	0,0

Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin iki ülke yararına olacak şekilde geliştirilmesi için sizce aşağıdakilerden hangisine en çok önem vermek gerekir ?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Devletler arası - diplomatik ilişkiler	748	74,8
Akademik - üniversitelerarası ilişkiler	14	1,4
İş adamları arasında - ticari ilişkiler	61	6,1
Sivil Toplum Kuruluşları arasındaki ilişkiler	2	0,2
İki ülkenin milletvekilleri arasındaki ilişkiler	21	2,1
İki ülke vatandaşlarının karşılıklı turizm ilişkileri	60	6,0
Ermeni sorununun adil çözümü	60	6,0
Hiçbir ilişki	16	1,6
Bilmiyor	18	1,8

Türk-Ermeni İş Geliştirme Komitesi işbirliği yönünde adımlar atıyor. Ağrı Dağı ve Ani harabelerinin Ermeniler ve Türkler arasında barış bölgesi olabileceğini düşünüyorlar. Siz bu çalışmalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumlu	237	23,7
Ne olumlu ne olumsuz	301	30,1
Olumsuz	264	26,4
Bilmiyor	198	19,8

Demografi

Cinsiyet

	Frekans	Geçerli Yüzde
Erkek	456	45,6
Kadın	544	54,4

Kaç Yaşındasınız?

Yaş Grupları	Frekans	Geçerli Yüzde
18-29	237	23,7
30-44	301	30,1
45-59	264	26,4
60 ve üzeri	198	19,8

En son mezun olduğunuz okul nedir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Okuma yazma bilmiyor	2	0,2
İlkokul mezunu	33	3,3
Lise mezunu	395	39,5
Meslek lisesi mezunu	245	24,5
Üniversite mezunu	319	31,9
Master/doktora derecesi var	6	0,6

İşiniz ya da mesleğiniz nedir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Kamu ya da özel sektörde yönetici, uzman, öğretmen, öğretim üyesi	6	0,6
Devlet memuru (öğretmen ve üniversite öğretim üyesi hariç)	71	7,1
Özel Sektör- beyaz yakalı işçi	43	4,3
Kamu ya da özel sektörde işçi	71	7,1
Yüksek öğrenimli serbest meslek çalışanı (avukat, doktor, mühendis, vb)	57	5,7
Esnaf, zanaatkar, küçük tüccar	47	4,7
Ev kadını	150	15,0
Öğretmen	62	6,2
Entelektüel alanda çalışan	11	1,1
Öğrenci	67	6,7
Emekli	175	17,5
Gelir sahibi ama çalışmıyor	40	4,0
İşsiz	168	16,8
Düzensiz işler	32	3,2

Evinizin toplam aylık geliri yaklaşık olarak aşağıdaki dilimlerden hangisine girmektedir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
50 USD'dan az	447	44,7
51-100 \$	272	27,2
101-200 \$	113	11,3
201-350 \$	20	2,0
351-500 \$	9	0,9
501-750 \$	3	0,3
751-1000 \$	0	0,0
1000 \$'dan çok	0	0,0
Gelirimiz yok	99	9,9
Bilmiyor	37	3,7

EK 2: ANKET - TÜRKİYE

I-Bilgi

Toprak büyüklüğü bakımından bugünkü Ermenistan'ı nasıl değerlendirirsiniz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Büyük bir ülke	88	7,2
Küçük bir ülke	485	39,8
Ne büyük ne küçük bir ülke	226	18,5
Bilmiyorum	420	34,5
Toplam	1219	100,0

Bugünkü Ermenistan'ın nüfusu yaklaşık kaç milyondur?

	Frekans	Geçerli Yüzde
2 milyondan az	54	4,4
2-3 milyon	142	11,6
4-5 milyon	171	14,0
6-7 milyon	69	5,7
8-10 milyon	59	4,8
10 milyondan fazla	99	8,1
Bilmiyorum	625	51,3

Ermenistan'da yönetimde kimin daha çok ağırlığı vardır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Cumhurbaşkanı	217	17,8
Başbakan	119	9,8
Komünist parti	164	13,5
Din adamları	155	12,7
Diğer	18	1,5
Bilmiyorum	546	44,8

Ermenistan'ın denize kıyısı var mıdır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	190	15,6
Hayır	538	44,1
Bilmiyor	491	40,3

(EVETSE) Hangisine / hangilerine?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Karadeniz	88	46,3
Akdeniz	4	2,1
Ege Denizi	10	5,3
Hazar Denizi	57	30,0
Diğer	2	1,1
Bilmiyorum	33	17,4

Ermenilerin çoğunluğu hangi dine mensuptur?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Budizm	15	1,2
Hıristiyanlık	665	54,6
İslam	16	1,3
Musevilik	205	16,8
Ermenilik	3	0,2
Diğer	285	23,4
Katolik	10	0,8
Orthodoks-Gregoryen	13	1,1
Bilmiyor	7	0,6

Ermenistan'da resmi din var mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	492	40,4
Hayır	233	19,1
Bilmiyorum	494	40,5

(EVETSE) Hangisi?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Budizm	9	1,8
Hıristiyanlık	334	67,9
İslam	5	1,0
Musevilik	106	21,5
Ermenilik	2	0,4
Diğer	22	4,5
Katolik	7	1,4
Orthodoks-Gregoryen	6	1,2
Bilmiyor	1	0,2

Aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı söyler misiniz?

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Bilmiyorum	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Türkler ve Ermeniler müzik, yemek zevkleri, halk dansları gibi bir çok yönden ortak bir kültüre sahiptir.	521	42,7	484	39,7	214	17,6
20. yüzyılın başına kadar Türkler ile Ermeniler arasında herhangi bir çatışma olmamıştır.	459	37,7	419	34,4	341	28,0
Ermeniler Anadolu'nunun bazı yerlerinde Türkler gelmeden önce de yaşıyorlardı.	747	61,3	187	15,3	285	23,4
Bugün Türkiye'de yaşayan Ermeniler Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkiye'ye geldiler	369	30,3	489	40,1	361	29,6
Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı başka yerlere göçe zorlandı.	579	47,5	339	27,8	301	24,7
Birinci Dünya savaşı sırasında Anadolu'da yaşayan çok sayıda Türk ve Ermeni hayatını kaybetti	879	72,1	141	11,6	199	16,3
Anadolu'da çeşitli yerlerde Ermenilere ait kiliseler ve sanat eserleri bulunmaktadır.	979	80,3	75	6,2	165	13,5

Ermenistan'ın şimdi sayacağım ülkelerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu belirtir misiniz?

	Kötü ilişkiler		Ne iyi, ne kötü		İyi ilişkiler		Bilmiyor	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Türkiye	489	40,1	514	42,2	140	11,5	76	6,2
Azerbaycan	430	35,3	192	15,8	189	15,5	408	33,5
Bulgaristan	85	7,0	239	19,6	349	28,6	546	44,8
Fransa	48	3,9	128	10,5	598	49,1	445	36,5
Gürcistan	211	17,3	216	17,7	256	21,0	536	44,0
Almanya	72	5,9	168	13,8	505	41,4	474	38,9
Yunanistan	70	5,7	133	10,9	567	46,5	449	36,8
İran	335	27,5	201	16,5	157	12,9	526	43,2
İsrail	138	11,3	159	13,0	423	34,7	499	40,9
Rusya	96	7,9	176	14,4	492	40,4	455	37,3
ABD	86	7,1	136	11,2	578	47,4	419	34,4

Ermeniler hangi mesleklerde, alanlarda ünlü ve başarılı olmuşlardır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ticaret	230	18,9
Kuyumculuk	78	6,4
Zanaatkarlık	79	6,5
Çiftçilik	6	0,5
Madencilik	3	0,2
Meyhanecilik	3	0,2
İşadamlığı/kadınlığı-sanayicilik	28	2,3
Silah imalatçısı	3	0,2
Doktor	17	1,4
Mühendis	2	0,2
Mimar	15	1,2
İdareci	1	0,1
Eğitimci	2	0,2
Bankacı	2	0,2
Sanatçı	81	6,6
Yazar	3	0,2
Ressam	2	0,2
Muzisyen	24	2,0
Tarihçi	4	0,3
Bilim adamı/kadını	6	0,5
Rahip	4	0,3
Sporcu/atlet	4	0,3
Asker	3	0,2
Siyasetçi	10	0,8
Lobicı	2	0,2
Gazeteci	3	0,2
İşçi	2	0,2
Oyuncu	5	0,4
Hiçbir işte	5	0,4
Her işte	9	0,7
Olumsuz ifadeler	11	0,9
Diğer	9	0,7
Bilmiyor	719	59,0

Ünlü olmuş Ermeni kişi veya kuruluşlarından hatırladıklarınız, bildikleriniz varsa, adlarını belirtir misiniz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Üzeyir Garih	28	2,3
Matild Manukyan	22	1,8
Coşkun Sabah	9	0,7
Nubar Terziyan	9	0,7
Alarko	8	0,7
ASALA	8	0,7
Cem Karaca	7	0,6
Ishak Alaton	6	0,5
Fedon	6	0,5
Charles Aznavour	6	0,5
Cher	5	0,4
Etyen Mahçupyan	5	0,4
Elia Kazan	5	0,4
Diğer Ermeni kişiler	40	3,3
Türk kişiler	25	2,1
Yahudi kişiler	10	0,8
Ermeni Kurumları	9	0,7
Türk Kurumları	7	0,6
Kilise	7	0,6
Diğer	9	0,7
Bilmiyor	1047	85,9

II-Tutumlar

Hangisi daha önce tarih sahnesine çıkmış bir halktır?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermeniler	93	7,6
Türkler	736	60,4
İkisi de eski halklardandır	349	28,6

Bugünkü Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkileri siz nasıl yorumluyorsunuz?

Çok kötü		Kötü		Ne iyi Ne kötü		İyi		Çok iyi		Fikri yok	
Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
80	6,6	375	30,8	553	45,4	133	10,9	2	0,2	76	6,2

Her iki ülkede demokrasinin gelişmişliği sizce ne düzeydedir?

	Çok geri		Geri		Orta		İleri		Çok ileri		Bilmiyor	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Ermenistan	61	5,0	233	19,1	424	34,8	121	9,9	8	0,7	372	30,5
Türkiye	60	4,9	230	18,9	562	46,1	278	22,8	36	3,0	53	4,3

Ermeniler hakkında genel olarak nasıl bir düşünceye, yargıya sahipsiniz?

Çok olumsuz		Olumsuz		Ne olumlu, Ne olumsuz		Olumlu		Çok olumlu		Bilmiyor	
Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
81	6,6	375	30,8	393	32,2	216	17,7	14	1,1	140	11,5

Sizce Ermeniler, Türkler hakkında nasıl bir düşünceye, yargıya sahipler?

Çok olumsuz		Olumsuz		Ne olumlu, Ne olumsuz		Olumlu		Çok olumlu		Bilmiyor	
Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
130	10,7	564	46,3	202	16,6	126	10,3	6	0,5	191	15,7

Sizce aşağıdaki cümlelerden hangisi Türk ve Ermeni halkları arasındaki ilişkileri daha iyi tanımlamaktadır ? (Tek cevap)

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermeniler Türklerle genellikle iyi geçinmek isterler	173	14,2
Ermeniler Türkleri genellikle tehdit unsuru olarak görürler	182	14,9
Ermeniler Türkleri genellikle sevmezler	410	33,6
Her iki taraftaki önyargılar Ermeni ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemektedir	298	24,4
Bilmiyor	156	12,8

Sizce aşağıdaki cümlelerden hangisi şu anki Türk ve Ermeni devletleri arasındaki ilişkileri daha iyi tanımlamaktadır ? (Tek cevap)

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermenistan, Türkiye'yi dost bir komşu ülke olarak görmektedir	155	12,7
Ermenistan, Türkiye ile diplomatik ilişkisi olmayan bir komşu ülkedir	287	23,5
Ermenistan Türkiye için bir tehlike kaynağıdır	251	20,6
Ermenistan, Türkiye'ye düşmandır	285	23,4
Bilmiyor	241	19,8

Geçtiğimiz on yıl içinde Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkiler sizce olumlu yönde mi gelişti, aynı mı kaldı, yoksa olumsuz yönde mi gelişti?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumlu yönde gelişti	176	14,4
Olumlu veya olumsuz bir gelişme olmadı	381	31,3
Olumsuz yönde gelişti	427	35,0
Bilmiyor	235	19,3

Önümüzdeki on yıl içinde Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler sizce olumlu yönde mi gelişecek, aynı mı kalacak yoksa olumsuz yönde mi gelişecek?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumlu yönde gelişecek	301	24,7
Aynı kalacak	375	30,8
Olumsuz yönde gelişecek	215	17,6
Bilmiyor	328	26,9

Size göre Türkiye ve Ermenistan'ın ilişkilerinin normalleşmesinin önünde önemli bir engel var mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	448	36,8
Hayır	412	33,8
Bilmiyor	359	29,5

(EVETSE) Size göre Türkiye ve Ermenistan'ın ilişkilerinin normalleşmesinin önündeki başlıca engel(ler) ne(ler)dir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Tarih	42	9,4
Savaş	4	0,9
Ermenilerin "Soykırım" iddiaları	85	19,0
Toprak	54	12,1
Dinsel Farklılıklar	50	11,2
Düşmanlık	15	3,3
Milliyetçilik	5	1,1
Uzlaşmazlık	11	2,5
Önyargı	20	4,5
Ermenilere dair önyargı	12	2,7
Dış mihraklar	35	7,8
Kıbrıs Sorunu	6	1,3

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermenistan'ın PKK'yı desteklemesi	4	0,9
Terör	2	0,4
Ermenistan'ın Azerbaycan'dan toprak talep etmesi	27	6,0
Siyaset	23	5,1
Siyasetçiler ve din görevlileri	5	1,1
Çıkarlar	16	3,6
Lobi faaliyetleri	8	1,8
Türkiye'nin iç sorunları	4	0,9
Diğer	4	0,9
Bilmiyor	16	3,6

Sizce bugün Ermenistan'ın eline fırsat geçse Türkiye'den toprak elde etmeye çalışır mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	959	78,7
Hayır	128	10,5
Bilmiyor	132	10,8

Ermenileri bir kelimeyle nasıl tarif ederiniz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumsuz önyargılar	88	7,2
Dinsiz	4	0,3
Düşman	95	7,8
Müslüman düşmanı	13	1,1
Bölücü	4	0,3
Topraklarımızda gözleri var	2	0,2
Düşman ülke	18	1,5
Ermenistan'ın iç politikası	2	0,2
Şeytan	85	7,0
Muhafazakar, zamanın gerisinde	10	0,8
Hain	5	0,4
Yalancı	4	0,3
Cimri, ceplerinde akrep var	4	0,3
Egoist, bencil, önyargılı	55	4,5
Duygusuz, kaba	7	0,6
Diğer ülkelerin kuklası	6	0,5
Yunan	3	0,2
Milliyetçi	9	0,7
Yabancı	6	0,5
Hıristiyan	24	2,0
Çok zeki	11	0,9
Çalışkan	15	1,2

	Frekans	Geçerli Yüzde
Rekabetçi	9	0,7
Dürüst	8	0,7
Cemaat ruhlu	8	0,7
İyi insane	51	4,2
Mükemmel kişi	5	0,4
Dost millet	17	1,4
Şanssız, yanlış anlaşılmiş, diğer insanlar tarafından hakir görülmüş, tüm bu koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışan insanlar	23	1,9
İnsan	70	5,7
Ne olumlu, ne de olumsuz ifadeler	23	1,9
Türkiye'ye sadık	7	0,6
Ermeni	19	1,6
Diğer	9	0,7
Bilmiyor	500	41,0

Hiç Ermeni gördünüz mü? (televizyonda veya basında değil, gerçek hayatta!)?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	531	43,6
Hayır	688	56,4

(EVETSE) Bir Ermeniyle konuştunuz mu?

Konuşma	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	389	31,9
Hayır	142	11,6

Hiç Ermeni tanıdığınız / arkadaşınız oldu mu?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	272	51,2
Hayır	259	48,8

(EVETSE) Nerede?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Ermenistan'da	2	0,7
Türkiye'de	259	95,2
Başka bir ülkede	11	4,0

**(EVETSE) Tanıştığınız / arkadaş olduğunuz Ermeniler Türkiyeli mi, Ermenistanlı mı?
Yoksa bir başka ülkenin vatandaşı mı?**

	Frekans	Geçerli Yüzde
Türkiyeli	220	80,9
Ermenistanlı	49	18,0
Almanyalı	3	1,1
Fransalı	1	0,4
İngiltereli	1	0,4
Kıbrıslı	1	0,4
Rusyalı	2	0,7
Suriyeli	2	0,7
Yunanistanlı	1	0,4
Danimarkalı	1	0,4
Türkmenistanlı	3	1,1
İsviçreli	1	0,4

Ermenistan'da hiç bulundunuz mu?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	5	0,4
Hayır	1214	99,6

(EVETSE) Hangi yılda, yıllarda?

Yıl	Frekans	Geçerli Yüzde
1995	1	20,0
1997	1	20,0
1998	1	20,0
2000	1	20,0
Bilmiyor	1	20,0

Ailenizde / akrabalarınız arasında bir Ermeniyle evli / nişanlı olan kimse var mı?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	29	2,4
Hayır	1190	97,6

Varsa bu akrabanızla yakınlık dereceniz nedir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Kardeş	1	3,4
Kuzen	4	13,8
Yeğen	1	3,4
Büyükhala	1	3,4
Büyükbaba	1	3,4
Büyükanne	3	10,3
Babanın kuzeni	1	3,4
Ebeveyn	2	6,9
Dayı/Amca'nın eşi	7	24,1
Erkek kardeş/Kız kardeş	1	3,4
Kayınvalide	1	3,4
Diğer	2	6,9
Bilmiyor	4	13,8

Aşağıdaki durumlarda tutumunuz ne olurdu?

	Olumsuz		Farketmez		Olumlu		Bilmiyor	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Şehrinize bir Ermeni ailesinin yerleştiğini öğrenmeniz	240	19,7	682	55,9	252	20,7	45	3,7
Mahallenizde / apartmanınızda bir Ermeni'nin oturması	322	26,4	614	50,4	246	20,2	37	3,0
İşyerinizde bir Ermeni'nin çalışması	315	25,8	606	49,7	243	19,9	55	4,5
Hastanede bir Ermeni doktorun sizinle ilgilenmesi	279	22,9	566	46,4	331	27,2	43	3,5
Oğlunuzun bir Ermeni ile evlenmesi	775	63,6	240	19,7	125	10,3	79	6,5
Kızınızın bir Ermeni ile evlenmesi	830	68,1	212	17,4	105	8,6	72	5,9

III-Öncelikler

Ermenistan'da üretilmiş olan bir malı alır mıydınız?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Evet	735	60,3
Hayır	470	38,6
Cevap yok	14	1,1

Ermenistan'a aşağıdaki durumlarda gider miydiniz?

	Evet, Giderdim		Hayır, Gitmezdim		Bilmiyorum	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Turizm, tatil	532	43,6	631	51,8	56	4,6
Ticaret	614	50,4	551	45,2	54	4,4
Çalışmak	473	38,8	690	56,6	56	4,6
Okul, eğitim	411	33,7	742	60,9	66	5,4
Tıbbi tedavi	554	45,4	602	49,4	63	5,2
Diğer	3	0,2				

Aşağıda bazı görüşler yer almaktadır. Bunları ayrı ayrı onaylayıp onaylamadığınızı belirtir misiniz?

	Onaylıyor		Onaylamıyor		Fikri yok	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Ermenistan ve Türkiye arasındaki sınır kapılarının açılması	621	50,9	392	32,2	206	16,9
İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması	788	64,6	251	20,6	180	14,8
Siyasal ve tarihe ilişkin sorunların çözülmesini beklemeden ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi	658	54,0	353	29,0	208	17,1

Sizce Ermenilerle şimdi sayacağım ülkelerin vatandaşları arasında ne kadar benzerlik var?

	Hiç benzerlik yok		Biraz benzerlik var		Çok benzerlik var		Fikri yok	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Azerbaycan	595	48,8	246	20,2	25	2,1	353	29,0
Bulgaristan	358	29,4	390	32,0	45	3,7	426	34,9
Gürcistan	399	32,7	343	28,1	42	3,4	435	35,7
Irak	658	54,0	128	10,5	22	1,8	411	33,7
İran	648	53,2	140	11,5	21	1,7	410	33,6
Rusya	224	18,4	464	38,1	145	11,9	386	31,7
Suriye	498	40,9	255	20,9	46	3,8	420	34,5
Yunanistan	254	20,8	421	34,5	159	13,0	385	31,6
Türkiye	729	59,8	306	25,1	22	1,8	162	13,3

Sizce Türklerle şimdi sayacağım ülkelerin vatandaşları arasında ne kadar benzerlik var?

	Hiç benzerlik yok		Biraz benzerlik var		Çok benzerlik var		Fikri yok	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Azerbaycan	94	7,7	608	49,9	387	31,7	130	10,7
Bulgaristan	508	41,7	450	36,9	64	5,3	197	16,2
Gürcistan	327	26,8	546	44,8	107	8,8	239	19,6
Irak	475	39,0	489	40,1	59	4,8	196	16,1
İran	470	38,6	491	40,3	61	5,0	197	16,2
Rusya	856	70,2	135	11,1	18	1,5	210	17,2
Suriye	566	46,4	388	31,8	40	3,3	225	18,5
Yunanistan	644	52,8	319	26,2	49	4,0	207	17,0
Ermenistan	729	59,8	306	25,1	22	1,8	162	13,3

Komşu ülkeleri ne kadar tanıdığınızı düşünüyorsunuz?

	İyi tanım		Biraz tanım		Hiç tanımam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Azerbaycan	151	12,4	776	63,7	292	24,0
Ermenistan	57	4,7	626	51,4	536	44,0
Gürcistan	65	5,3	582	47,7	572	46,9
İran	136	11,2	729	59,8	354	29,0
Irak	142	11,6	747	61,3	330	27,1
Suriye	124	10,2	682	55,9	413	33,9
Bulgaristan	118	9,7	675	55,4	426	34,9
Yunanistan	152	12,5	699	57,3	368	30,2

Tanıdığınızı söylediğiniz komşu ülkelere ilişkin bilgilerinizi hangi kaynaktan edindiniz?

	Azerbaycan		Ermenistan		Gürcistan		İran	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Tarih kitapları	352	38,1	286	41,9	243	37,7	331	38,3
Basın/TV	769	83,1	564	82,6	545	84,5	730	84,5
Eski kuşaklar/ Aile büyükleri	94	10,2	85	12,4	48	7,4	71	8,2
Eş-dost, arkadaş sohbetleri	160	17,3	96	14,1	73	11,3	112	13,0
Siyasetçiler	102	11,0	67	9,8	56	8,7	80	9,3
Din adamları	36	3,9	25	3,7	21	3,3	66	7,6
Sanat/edebiyat	64	6,9	43	6,3	34	5,3	53	6,1
Kendi ülkesinden tanıdıklar	5	0,5						
Hepsi	1	0,1	2	0,3				
Diğer	18	1,9	8	1,2	12	1,9	17	2,0

	Irak		Suriye		Bulgaristan		Yunanistan	
	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%	Fre.	%
Tarih kitapları	319	36,0	307	38,2	312	39,4	387	45,5
Basın/TV	764	86,1	686	85,4	659	83,3	724	85,2
Eski kuşaklar/ Aile büyükleri	64	7,2	63	7,8	95	12,0	111	13,1
Eş-dost, arkadaş sohbetleri	112	12,6	103	12,8	124	15,7	123	14,5
Siyasetçiler	127	14,3	73	9,1	73	9,2	130	15,3
Din adamları	45	5,1	39	4,9	27	3,4	37	4,4
Sanat/edebiyat	37	4,2	35	4,4	36	4,6	57	6,7
Kendi ülkesinden tanıdıklar			1	0,1	6	0,8	3	0,4
Hepsi	1	0,1	1	0,1	1	0,1	2	0,2
Diğer	17	1,9	20	2,5	22	2,8	19	2,2

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin iki ülke yararına olacak şekilde geliştirilmesi için sizce aşağıdakilerden hangisine en çok önem vermek gerekir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Devletler arası - diplomatik ilişkiler	704	57,8
Akademik - üniversitelerarası ilişkiler	37	3,0
İş adamları arasında - ticari ilişkiler	164	13,5
Sivil Toplum Kuruluşları arasındaki ilişkiler	89	7,3
İki ülkenin milletvekilleri arasındaki ilişkiler	38	3,1
İki ülke vatandaşlarının karşılıklı turizm ilişkileri	94	7,7
Hepsi	16	1,3
Diğer	14	1,1

Türk-Ermeni İş Geliştirme Komitesi işbirliği yönünde adımlar atıyor. Ağrı Dağı ve Kars'taki Ani harabelerinin Ermeniler ve Türkler arasında barış bölgesi olabileceğini düşünüyorlar. Siz bu çalışmalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Olumlu	460	37,7
Ne olumlu ne olumsuz	142	11,6
Olumsuz	289	23,7
Fikri yok	328	26,9

DEMOGRAFi

Cinsiyet

	Frekans	Geçerli Yüzde
Erkek	629	51,6
Kadın	590	48,4

Kaç Yaşındasınız?

Yaş Grupları	Frekans	Geçerli Yüzde
18-29	425	34,9
30-44	503	41,3
45-59	218	17,9
60 ve üzeri	73	6,0

En son mezun olduğunuz okul nedir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Okuma yazma bilmez	28	2,3
Okur yazar (herhangi bir okul bitirmemiş)	37	3,0
İlkokul mezunu	472	38,7
Ortaokul mezunu	170	13,9
Lise mezunu	336	27,6
Meslek lisesi mezunu	25	2,1
Üniversite mezunu	144	11,8
Master/doktora derecesi var	7	0,6

İşiniz ya da mesleğiniz nedir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
Kamu ya da özel sektörde yönetici, uzman, öğretmen, öğretim üyesi	53	4,3
Devlet memuru (öğretmen ve üniversite öğretim üyesi hariç)	37	3,0
Özel sektörde büro çalışanı	52	4,3
Kamu ya da özel sektörde işçi	160	13,1
Yüksek öğrenimli serbest meslek çalışanı (avukat, doktor, mühendis vb)	12	1,0
Esnaf, zanaatkar, küçük tüccar	161	13,2
Ev kadını, ev kızı		
Öğrenci		
Emekli	428	35,1
Çalışmıyor (faiz, kira gibi gelir sahibi)	74	6,1
Düzensiz işler	118	9,7
İşsiz	4	0,3
Kamu ya da özel sektörde yönetici, uzman, öğretmen, öğretim üyesi	43	3,5
Devlet memuru (öğretmen ve üniversite öğretim üyesi hariç)	56	4,6
Diğer	21	1,7

Evinizin toplam aylık geliri yaklaşık olarak aşağıdaki dilimlerden hangisine girmektedir?

	Frekans	Geçerli Yüzde
100 \$'dan az	128	10,5
101 - 200 \$	415	34,0
201 - 350 \$	357	29,3
351 - 500 \$	171	14,0
501 - 750 \$	84	6,9
751 - 1000 \$	28	2,3
1000 \$'dan fazla	23	1,9
Toplam	1206	98,9
Bilmiyor	13	1,1

Elinizdeki çalışmanın en kritik bulgularından biri, Türkiye ve Ermenistan'da yaşamakta olan insanlar arasında, birbirine ve aradaki sorunlara objektif bakabilenlerin diğer ülkede tanıdıkları olanlar olduğu... Buna karşılık fiziksel temasın yokluğu, ötekini yabancılaştırmakta ve onu olumsuz nitelikleri kendinde toplayan bir paratönere dönüştürebilmekte.

Diğer taraftan Türkler ve Ermenilerin birbirini tanımamalarından beslenen yarı siyasi yarı psikolojik algılamalar, aynı zamanda kendi tarihlerini bilmekten imtina ettiklerinin de ifadesi. Çünkü bu tarih bir paylaşmanın, olanca karmaşıklığıyla yaşanmış olan bir birlikteliğin tarihi... Ne var ki, müşterek tarihi fakirleştiren bu soyutlayıcı yaklaşım, bizzat kendimizi tanımamızı da engellemekte.

Kimliklerimizi kurutan bu sağlıksız ruh halinden çıkılması, kendimizi ötekiyle birlikte tanıma, anlama ve kabullenmeyi gerektiriyor. Belki de 'diyalog'un gerçek anlamı bu...

Umudumuz, bir TESEV-HASA projesi olan elinizdeki bu araştırmanın, sağlıklı bir diyalog zemininin oluşmasına anlamlı bir katkı yapacağıdır...

ISBN 975-8112-53-8